

آسیب‌شناسی فعالیت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا مطالعه موردی: کشور سودان

دکتر معصومه نصیری*

استادیار مرکز مطالعات آفریقا، دانشگاه تربیت مدرس
ascjournal@modares.ac.ir

چکیده

بررسی روابط جمهوری اسلامی ایران با کشور سودان نشان می‌دهد پیشینه روابط تاریخی و فرهنگی ایران و سودان به پس از ظهور اسلام می‌رسد. روحانیان مسلمان ایرانی در قرن‌های گذشته با هدف ترویج دین اسلام به شرق و شمال آفریقا از جمله سودان سفر کردند. مهاجرت روحانیان ایرانی سبب گسترش جریان صوفیگری در سودان شد. صوفیگری جریان مذهبی بسیار قوی است که فرهنگ و تمدن سودان را شکل داده است. پیشینه روابط موجب شده است تا همواره تاریخ، تمدن، فرهنگ ایران، نخبگان فرهنگی، شعرا و نویسندگان ایرانی مورد توجه محافل علمی سودان باشند. روابط جمهوری اسلامی ایران با سودان در عرصه‌های بین‌المللی پس از انقلاب اسلامی گویای این است که موضوع اصلی در روابط این دو کشور، تلاش برای رفع محرومیت و کمک به مسلمانان سودان به‌ویژه در ابعاد فرهنگی و ترویج مبانی دینی شیعی بوده است. مؤسسات بسیاری در زمینه تبلیغات دینی و فرهنگی در ایران و سودان تلاش کرده‌اند؛ اما نتایج فعالیت‌ها همواره کمتر از حد انتظار بوده است. جمهوری اسلامی ایران باید برای تنظیم درست روابط فرهنگی خود با سودان و حفظ و ارتقای جایگاه گذشته باید به فعالیت‌های بنیادی و اثرگذار توجه کند و در تدوین سیاست‌های کلان بیست‌ساله، استراتژی فرهنگی ایران را در سودان به‌صورت نهایی تنظیم کند. نمایندگان فرهنگی ایران در سودان نیز باید به جلب اعتماد دولت‌های وقت سودان همت گمارند و از هرگونه فعالیت‌های حساسیت‌برانگیز پرهیز کنند. هدف کلی و سؤال اصلی پژوهش این است که روند روابط ایران با سودان از بعد فرهنگی در دوران پس از انقلاب اسلامی چگونه بوده است؟ تغییر در سیاست‌های ملی چه تأثیری بر فرایند روابط داشته است؟ این تحقیق در پی یافتن پاسخ این پرسش‌هاست: جایگاه فرهنگی سودان در گذشته، حال و آینده؟ ایران از چه استراتژی برای گسترش فعالیت فرهنگی و ترویج مبانی دینی در سودان پیروی می‌کند؟ یکی از مهم‌ترین اهداف این تحقیق، طراحی چارچوب مناسبی برای ارزش‌یابی فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور است.

واژه‌های کلیدی: آسیب‌شناسی فرهنگی، سودان، ایران، روابط فرهنگی.

مقدمه

فرهنگ ماهیتی بسیار پیچیده دارد و ارزیابی آن نیز دشوار است. فرهنگ در درون خود ابهام‌های مفهومی، روشی و موضوعی بسیاری دارد که بدون توضیح آن‌ها تلاش برای بحثی با محور «آسیب‌شناسی فعالیت فرهنگی» عقیم می‌ماند. پیچیدگی مقوله فرهنگ در ایران به دو دلیل است: یکی ابهام در خود مفهوم فرهنگ و دیگری گستردگی مفهوم فارسی آن و تداخل در حوزه وظایف ساختارهای فرهنگی (سنایی، ۱۳۸۴: ۵).

فرهنگ مجموعه ارزش‌ها، بینش‌ها و دانش‌های هر جامعه است که بر رفتار و روابط اجتماعی عموم مردم تأثیر می‌گذارد (معاونت پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸: ۱۲۴). فرهنگ به مجموعه هنجارها و ارزش‌های عینی (مادی و ساختاری) و ذهنی (هنری) اکتسابی و قابل انتقال اطلاق می‌شود (اسماعیلی، ۱۳۸۱: ۲۱). در گزارش کمیسیون جهانی فرهنگ و توسعه «واژه فرهنگ بر پایه مفهوم انسان‌شناسانه به‌عنوان شیوه مشخص زندگی افراد یا جوامع و بر پایه مفهوم توسعه به‌معنای وسعت انتخاب فرد برای داشتن زندگی که ارزشمند می‌داند، بنیان‌گذاری شده است.» (فوکود اپار، ۲۰۰۰: ۳۴۵). در این گزارش فرهنگ به مفهوم توسعه انسانی پنداشته شده است (اشتریان، ۱۳۸۴: ۷۲).

با توجه به مفهوم فرهنگ، سیاست فرهنگی به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که برای دستیابی به اهدافی خاص انجام می‌شود. ابهام یا کلیت در تعریف فرهنگ این زمینه را فراهم می‌کند تا برداشت‌های متفاوتی از سیاست در عرصه فرهنگ و عمل فرهنگی پدید آید. این برداشت‌ها بیش از اینکه متفاوت و بی‌شمار باشد، گنگ و مبهم است و همین خود به ائتلاف منابع دولتی و هزینه‌های بی‌سرانجام دامن می‌زند. وانگهی، فعالیت فرهنگی بین‌المللی تا سطح تبلیغ کاهش می‌یابد؛ زیرا ظاهراً ساده‌ترین و سطحی‌ترین لایه در این عرصه تبلیغات است (همان، ۷۴). انجام دادن وظایف، ایفای نقش و اجرای هماهنگ و کارآمد فعالیت‌های حوزه زیربنایی و حساس فرهنگ توسط سازمان‌ها و نهادهای مختلف به محورها یا اصولی نیاز دارد که با رعایت و به‌کارگیری آن‌ها حرکت در مسیر دستیابی به اهداف فرهنگی مطمئن‌تر و آسان‌تر می‌شود. این محورها که کار هماهنگ‌سازی فعالیت‌های سازمان‌های مختلف را در عرصه فرهنگ برعهده دارد، با عنوان «اصول سیاست فرهنگی» شناخته می‌شود (معاونت پژوهشی وزارت ارشاد، ۱۳۷۸: ۱۱۱). سیاست فرهنگی همان توافق رسمی و اتفاق نظر مسئولان و

متصدیان امور در تشخیص، تدوین و تعیین مهم‌ترین اصول و اولویت‌های ضروری در حرکت فرهنگی است (همان، ۱۱۲):

- سیاست فرهنگی راهنمای کارگزاران فرهنگی کشور است؛
- سیاست فرهنگی مجموعه نشانه‌هایی است که مسیر حرکت فرهنگ کشور را نشان می‌دهد؛

- سیاست فرهنگی نوعی آیین‌نامه است که روشن‌کننده حرکت‌های فرهنگی است؛
- سیاست فرهنگی پیمانی است که سلسله‌ای از اولویت‌های اصول و فروع هر حرکت فرهنگی را رسمیت می‌دهد و همفکری و همسویی را با همکاری و هماهنگی همراه می‌کند؛

- سیاست فرهنگی راهنمای مسئولان، مدیران، برنامه‌ریزان و کارگزاران فعالیت‌های فرهنگی است.

اهداف سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی

سیاست کلی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی، اولویت دادن به کشورها و مجامع اسلامی است. با توجه به این موضوع، اصول سیاست فرهنگی کشور در عرصه‌های بین‌المللی و موارد تحقق‌پذیری آن‌ها عبارت است از:

۱. بازشناسی و ارزیابی موارث و سنن تاریخی و ملی در عرصه‌های مختلف دینی، علمی، ادبی و هنری و فرهنگ عمومی، نگاهبانی از مآثر و موارث اسلامی و ملی، و حفظ و احیای دستاوردهای مثبت و ارزشمند تمدن اسلام و ایران؛
۲. شناخت جامع فرهنگ و مدنیت اسلام و ایران، ترویج اخلاق و معارف اسلامی و معرفی شخصیت‌ها و عظمت‌های تاریخ اسلام و ایران؛
۳. ارتباط فعال با کشورها و ملت‌ها و تحکیم پیوند مودت و تقویت همبستگی با مسلمانان و دیگر ملل جهان؛
۴. تحکیم وحدت دینی با توجه به ویژگی‌های مذهبی و تلاش برای حذف موانع وحدت؛
۵. توجه به زبان و ادبیات فارسی و تقویت و گسترش آن؛
۶. مقابله با خرافات و موهومات، جمود و تحجر فکری، مقدس‌مآبی، ظاهرگرایی و مقابله با افراد در تجددطلبی و خودباختگی در برابر بیگانگان با شعار واقع‌گرایی؛
۷. توسعه و اعتلای تبلیغات فرهنگی و هنری به‌گونه‌ای مناسب به‌منظور ترویج و تحکیم فضای اخلاقی؛

۸. اعتلای شخصیت و جایگاه واقعی زن مسلمان در مقام مادر، فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای ایفای نقش و رسالت اساسی خود در مقام مربی نسل آینده، توجه به مشارکت فعال زنان در امور اجتماعی، فرهنگی، هنری و سیاسی، و مبارزه با بینش‌ها و اعتقادات نادرست در این زمینه (همان‌جا).

یکی از ضروری‌ترین ابزارهای سیاست‌گذاری و مدیریت فرهنگی، متغیرها و شاخص‌های شفاف است که ذهنیت روشنی به مدیران بخش فرهنگ می‌دهد و آن‌ها را در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی‌های سیاست فرهنگی یاری می‌رساند (اشتریان، ۱۳۸۴: ۷۰). تدوین شاخص‌های فعالیت فرهنگی به‌ویژه در زمینه روابط بین‌المللی از این‌رو اهمیت دارد که حیطة سیاست‌گذاری عمومی و فعالیت‌های مدیران را شفاف، و ارزیابی آن را نیز امکان‌پذیر می‌کند. شاخص‌ها، نظارت و مراقبت وضعیت کلان روابط فرهنگی را از سوی سطوح بالای سیاست‌گذاری امکان‌پذیر می‌کند و همچون ابزار کلان‌مدیریتی، مقامات اجرایی را به‌سوی اهدافی مشخص هدایت می‌کند. همچنین، شاخص‌ها امکان استفاده از نرم‌افزارهای طراحی‌شده و پردازش و تحلیل سریع داده‌ها را فراهم می‌کند. شاخص‌ها می‌تواند هم‌زمانی نسبی را در بین سیاست‌گذاران و نیز فرهنگ‌های متفاوت جهانی پدید آورد و توان مقایسه نسبی میان فرهنگ‌ها و فعالیت‌های فرهنگی را تقویت کند. این زبان مشترک امکان گفت‌وگو درباره سیاست‌های فرهنگی را فراهم می‌آورد (همان، ۷۳).

شاخص‌های بخش فرهنگ به‌علت ارتباط گسترده این بخش با سایر بخش‌ها (سیاست و اقتصاد) و همچنین پیچیدگی فعالیت‌های فرهنگی تنوع خاصی دارد، به‌گونه‌ای که برای سنجش فعالیت فرهنگی می‌توان شاخص‌های مختلفی را طرح کرد؛ برای مثال در جدول گزارش جهانی فرهنگ می‌توان این شاخص‌ها را استخراج کرد:

۱. ارتباط و مبادلات فرهنگی (شامل آموزش زبان و تجارت فرآورده‌های فرهنگی همچون کتاب‌های تألیف یا ترجمه‌شده، روزنامه‌ها و نشریات ادواری، موسیقی، هنرهای تصویری، سینما، عکاسی، رادیو و تلویزیون)؛ ۲. تجارت فرهنگی (شامل تجارت فرهنگی، تجارت فرهنگی سرانه، درصد تجارت فرهنگی به‌نسبت تولید ناخالص ملی و صادرات فرهنگی)؛ ۳. روابط رسمی.

فعالیت‌های فرهنگی، فعالیت‌هایی است که هدف آن‌ها تغییر، تقویت و یا توسعه ارزش‌ها، بینش‌ها و دانش‌ها و در نتیجه گسترش روابط اجتماعی جامعه باشد. اندیشمندان در دسته‌بندی فعالیت‌های فرهنگی - که توسط سازمان‌های فرهنگی انجام

می‌گیرد- آراء و نظریات گوناگون مطرح کرده‌اند که هر یک به اعتبار ملاک خاص و یا پاسخگویی به پرسش ویژه‌ای بوده است.

حضور فرهنگی ایران در قاره آفریقا

پس از انقلاب اسلامی، مهم‌ترین هدف جمهوری اسلامی ایران از فعالیت‌های فرهنگی در قاره آفریقا، معرفی تفکر اسلام ناب هماهنگ با دیدگاه امام خمینی (ره) است. تبیین منطق نظام جمهوری اسلامی ایران، جلب افکار عمومی و نخبگان جهان نسبت به آن و همراه کردن قلب‌ها با آن از اهداف و سیاست‌های کلان کشور به‌شمار می‌رود (عرب احمدی، ۱۳۸۱: ۲۷۲). پس از رخداد انقلاب اسلامی رویکرد تبلیغ اسلام، به‌ویژه مذهب تشیع، در عرصه‌های بین‌المللی، به‌ویژه کشورهای مسلمان، موجب شد فعالیت‌های فرهنگی در ابعاد مذهبی و سیاسی ایران در آفریقا بر سایر فعالیت‌ها بچربد. به‌عبارت دیگر، پیشینه فعالیت‌های فرهنگی ایران در آفریقا به‌ویژه در ابعاد مذهبی اغلب به بعد از انقلاب اسلامی و به سه دهه اخیر می‌رسد. در این بخش شماری از مهم‌ترین نهادهای فرهنگی فعال ایران در آفریقا بررسی می‌شود.

سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور

«سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور» تأسیس مدارس و حوزه‌های علمیه و حتی دانشگاه‌های اسلامی را در برنامه‌های خود دارد تا به تربیت طلبه و دانشجو در خارج از کشور بپردازد. این سازمان با همین هدف، معهد امام جعفر صادق (ع) را در سودان و دانشگاه اسلامی غنا را در کشور غنا تأسیس کرده است. از دیگر مدارس و دانشگاه‌های سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور، کالج اسلامی لندن، دانشگاه حضوری و غیرحضوری دیترویت، کالج بوسنی و کالج سعدی در تیراناست. از دیگر اقدامات این سازمان، انتشار نشریه جهانی *تشیع الحیاه الطیبه* در مصر است که مجله‌ای فکری و شیعی است و از سوی یکی از مراکز سازمان مدارس منتشر می‌شود و اجازه چاپ و فروش دارد (زارع، ۱۳۸۳: ۳۸ به نقل از نورالهیان رئیس وقت سازمان مدارس).

مرکز جهانی علوم اسلامی

«مرکز جهانی علوم اسلامی» یکی دیگر از نهادهای فعال فرهنگی ایران است که سیاست آن جذب دانشجو از کشورهای خارجی و تربیت آن‌هاست. هدف از این اقدام جذب

جوانان کشورهای مختلف و آموزش مذهب شیعه به آنهاست تا آنان را به عنوان فردی تأثیرگذار به کشور خودشان بفرستد و اسلام اصیل را صادر کند. تاکنون، مرکز جهانی از بیش از صد کشور طلبه گزینش کرده است که در ایران به تحصیل می‌پردازند. تاکنون، هزاران طلبه خارجی دانش‌آموخته شده‌اند و یا در مرکز جهانی حضور دارند. برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت سه تا شش‌ماهه نیز از اهداف مرکز جهانی، و برنامه‌های آن در حال شکل‌گیری است (عرب‌احمدی، ۱۳۸۱: ۱۷۱ به نقل از رادمرد معاون بین‌المللی مرکز جهانی علوم اسلامی).

با اینکه فعالیت «سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور» و «مرکز جهانی علوم اسلامی» اشتراکات زیادی با هم دارند، هر یک مدیریت، بودجه و فعالیت جداگانه دارند. از این‌رو، در اسفند ۱۳۸۶ دو سازمان نام‌برده پس از پنج‌سال (۱۳۸۱) بحث و گفت‌وگو در هم ادغام شدند و جامعه المصطفی العالمیه «دانشگاه جهانی مصطفی» را تأسیس کردند. علل ادغام این دو نهاد به این شرح است:

۱. حرکت سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه به‌سوی فعالیت‌ها و برنامه‌های آکادمیک و علمی روز؛

۲. نیاز سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور و مرکز جهانی علوم اسلامی به شناخته‌شدن در سطح بین‌المللی از لحاظ ماهیت، هدف و فعالیت، مانند جامع‌الازهر مصر یا جامع زیتونی تونس؛ درحالی‌که نام طولانی سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور، نوع و اهداف فعالیت این سازمان را مشخص نمی‌کرد و مردم خارج از کشور انتظار داشتند این سازمان نامی مانند جامعه و دانشگاه داشته باشد؛

۳. ایجاد هماهنگی بین دو مرکز ضرورت داشت؛ زیرا تعدادی از طلبه تحصیل‌کرده در مرکز جهانی علوم اسلامی پس از بازگشت به کشور خود عملاً در همان مدارس و حوزه‌های علمیه ایرانی در خارج از کشور به تدریس می‌پرداختند؛ پس هماهنگی میان این دو سازمان ضرورت داشت. (وظیفه سازمان مدارس تربیت دانشجو در خارج از کشور و وظیفه مرکز جهانی علوم اسلامی، پذیرش دانشجوی اسلامی از خارج و تربیت او بود).

مجمع تقریب مذاهب اسلامی

یکی دیگر از سازمان‌های مؤثر در فعالیت فرهنگی ایران در سودان، «مجمع تقریب مذاهب اسلامی» است. فعالیت فرهنگی این سازمان براساس درک و تفاهم دوجانبه بین

مذاهب اسلامی در خارج و داخل است. کشورهای مغرب، الجزایر، اردن، سوریه، مصر و مالزی به ایران پیوسته‌اند و ایده تقریب مذاهب اسلامی گسترش یافته است. برخی از کارشناسان بر این باورند که این مجمع در جریان تقریب از اصول تشیع بازگشته است؛ اما این‌گونه نیست، بلکه مجمع چتری گسترده است که کل جهان را دربرمی‌گیرد. امروزه، مجمع برای تحقق اهداف تقریب که بین نخبگان مذاهب صورت می‌گیرد، درصدد است فرهنگ جهان اسلام را گسترش دهد. فرهنگ تقریب بر مذاهب اهل سنت نیز تأثیر بسزا گذاشته است (همان، ۱۷۴). بنا به گفته آیت‌اله تسخیری، رئیس وقت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، در چهارمین گردهمایی رایزنان فرهنگی یکی از عملکردهای مجمع تقریب، ایجاد دانشگاه بین‌المللی مذاهب اسلامی، تألیف کتاب‌های تحقیقی برای احکام مشترک اسلامی، حضور در مجالس اهل سنت، چاپ مجله *رساله‌التقریب*، انتشار کتاب شانزده‌جلدی *رساله‌الاسلام* در سایت و پاسخ به شبهات در وبگاه مجمع است (همان، ۱۷۵).

مجمع جهانی اهل‌البیت (ع)

«مجمع جهانی اهل‌البیت (ع)» یکی دیگر از سازمان‌های فرهنگی فعال در آفریقا است. این مجمع از سال ۱۳۷۱ صدها عنوان کتاب به ده‌ها زبان خارجی تألیف، ترجمه و منتشر کرده است. دانشگاه مجمع جهانی اهل‌البیت نیز در سال ۱۳۸۳ تأسیس شده و مهم‌ترین کارکرد آن گسترش دیدگاه تشیع به زبانی قابل‌فهم در میان مسلمانان است. در سال‌های اخیر، دانشجویان و محققان این دانشگاه با استفاده از شبکه‌های جهانی اینترنت نقش برجسته‌ای در گسترش افکار شیعی داشته‌اند (زارع، ۱۳۸۳: ۳۴-۳۵ به نقل از اختری دبیرکل وقت مجمع جهانی اهل‌البیت).

سازمان تبلیغات اسلامی

تبلیغات به‌معنای مجموعه اعمال گفتاری، نوشتاری، رفتاری و تصویری است که به‌منظور نفوذ و تأثیرگذاری در افکار و عقاید و احساسات مخاطبان سازمان‌دهی می‌شود و برای جهت دادن به آنان در راستای هدف و مقصدی خاص هویت می‌یابد (معاونت پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۸: ۴۱۹). رشد و شکوفایی و توسعه فرهنگ‌ها به تناسب و گستره اوجی است که از حصارها، محدودیت‌ها و مرزهای جغرافیایی گرفته می‌شود. یک کلیت و ایدئولوژی به‌همان میزان می‌تواند از قوت بیشتری بهره‌مند باشد

که بتواند با ملل و مردمان بیشتری ارتباط برقرار کند. اگر مکاتب برای ایجاد ارتباط جهش نداشته باشند، بی‌تردید مورد هجوم فرهنگ‌های بیگانه قرار خواهند گرفت و به مرگ تدریجی دچار خواهند شد. بر همین اساس است که مقوله تبلیغ و پیام‌رسانی در رسالت انبیاء و پیروان صالح آنان به صورت ضرورتی گریزناپذیر تجلی یافته است. از وظایف اساسی سازمان تبلیغات اسلامی، تلاش برای زنده کردن و گستراندن معارف فرهنگ و تاریخ تشیع از همه راه‌های ممکن با تأکید بر وحدت تمام مذاهب اسلامی، و مراقبت از آن با همکاری مراجع و نهادهای مربوط است (همان، ۴۲۱). در این باره، سازمان تبلیغات اسلامی به سازمان‌دهی و اعزام مبلغان و مربیان دینی به خارج از کشور با همکاری مراجع مربوط می‌پردازد. یکی از اقدامات سازمان تبلیغات اسلامی برنامه‌ریزی فرهنگی و تبلیغی برای ایرانیان و علاقه‌مندان به فرهنگ فارسی در خارج از کشور با تأکید بر خدمات متقابل اسلام و ایران است (همان، ۴۲۲). همکاری‌های فرهنگی و تبلیغی مراکز اسلامی و فرهنگی مردمی داخل کشور با سایر ملل و ایجاد زمینه‌های فرهنگی برای نزدیک کردن قلب‌ها، آن‌هم با هماهنگی مراجع مربوط، از مهم‌ترین اقدامات سازمان تبلیغات اسلامی به‌شمار می‌رود.

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

یکی دیگر از نهادهای فرهنگی مؤثر در قاره آفریقا، بخش امور بین‌المللی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در زمینه روابط دانشگاهی است. بخش امور بین‌المللی وزارت علوم چهار برنامه دارد:

۱. بستن قراردادهای همکاری بین‌المللی با دانشگاه‌ها؛
 ۲. همکاری سازمان‌های بین‌المللی و تخصصی؛
 ۳. پذیرش و اعزام متخصصان علمی و فرهنگی؛
 ۴. گسترش زبان فارسی و ایران‌شناسی.
- برنامه گسترش زبان فارسی و ایران‌شناسی چهار محور اصلی را دنبال می‌کند:
۱. برگزاری سمینار علمی؛ ۲. پذیرش دانشجویان برای دوره‌های کوتاه‌مدت؛ ۳. اعزام استاد زبان فارسی به خارج از کشور؛ ۴. دوره دانش‌افزایی (دانشگاه تربیت مدرس بر این دوره‌ها نظارت دارد).

یکی از فعالیت‌های فرهنگی واحد امور بین‌الملل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، فرستادن استادان زبان فارسی به خارج از کشور است. این اقدام از سال ۱۳۵۸ آغاز شد

و میانگین اعزام چهار استاد بود؛ اما تا سال ۷۶ و ۷۷ تحولات جدیدی ایجاد شد و به چهارده استاد در خارج از کشور رسید. دانشگاه شهید بهشتی با دانشگاه شانگهای چین قرارداد همکاری دارد. اگر از این قراردادها با دانشگاه‌های آفریقا بسته شود و این نوع ارتباطها برقرار شود، بسیار مفید خواهد بود و سی استاد را می‌توان فرستاد و تنها مشکل، بحث بودجه است. اگر بودجه کافی در اختیار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار گیرد، استادان بیشتری به خارج از کشور می‌فرستد. تمام اطلاعات آموزش عالی و نیز ارزشیابی علمی دانشگاه‌های کشورهای مختلف در معاونت‌های مختلف دانشگاهی موجود است که می‌توان از طریق رایانه آن‌ها را به دست آورد. سیاست وزارت علوم در پذیرش دانشجویان این است که دانشجویان اعزامی به ایران در سطح کارشناس ارشد یا دکتری باشند و نیز همکاری دوسویه بین دانشگاه‌های ایران و خارج برقرار باشد (معاونت ارتباطات، ۱۳۷۹: ۱۰۳). به نقل از هادی خانیکی و شرقی در نشست رایزنان با معاونان وزارت علوم، تحقیقات و فناوری). در آماري که خانیکی و شرقی از تعداد دانشجویان خارجی در ایران داده‌اند، در سال ۱۳۷۹ حدود ۸۰۱ دانشجو از ۵۸ کشور در رشته‌های غیرپزشکی و ۵۱۶ دانشجو از ۴۲ کشور در بخش علوم پزشکی به تحصیل اشتغال داشتند و تا سال مورد بررسی ۲۱۴ نفر دانش‌آموخته شده بودند (همان، ۱۰۲).

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

پس از انقلاب اسلامی ایران، فعالیت‌های تبلیغی در تمام نهادها پراکنده بود تا اینکه «شورای عالی انقلاب فرهنگی» با هدف هماهنگی فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغی تشکیل شد. در شهریور ۱۳۷۲، وزیر وقت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاون ارتباطات و بین‌الملل دفتر مقام معظم رهبری، دبیر کل مجمع جهانی اهل‌البیت (ع)، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی و دبیر وقت شورای عالی تبلیغات خارجی در نامه‌ای طرح تشکیل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی را به دفتر مقام معظم رهبری اعلام کردند (سردبیر، ۱۳۸۶: ۱). پس از بحث و بررسی‌های بسیار در شهریور ۱۳۷۴، «سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی» با تأیید مقام معظم رهبری و با هدف انجام دادن تمام فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور و ایجاد استراتژی جامع و استفاده بهینه از امکانات تأسیس شد (همان). مهم‌ترین اهداف سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و نمایندگی‌های آن در خارج از کشور، شناسایی بهتر و دقیق‌تر فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، آرمان‌های انقلاب، مبنای فکری اسلام و تشیع، فرهنگ و هنر ایرانی و همچنین شناخت جایگاه علمی

مراکز پژوهشی و علمی ایران در جهان است تا اطلاعات را منتقل و مبادلات فرهنگی ایران و دیگر ملل جهان را فعال کند.

این سازمان با ادغام چهار نهاد: معاونت بین‌المللی وزارت ارشاد، معاونت بین‌المللی سازمان تبلیغات اسلامی، مجمع جهانی اهل‌البیت و مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی تأسیس شد. ادغام نهادهای مختلف از بُعد فعالیت فرهنگی و هماهنگ شدن آنها به‌سختی انجام شد، برای مثال در باکو یازده نمایندگی وجود داشت که همه ادغام شدند و یک نمایندگی تشکیل شد (همان، ۲)؛ اما پس از تأسیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، این سازمان فعالیت‌های فرهنگی خارج از کشور را در برنامه‌های پنج‌ساله جمهوری اسلامی ایران به‌عهده گرفت. پیش از تأسیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، همه نهادهای نام‌برده مبلغ اعزام می‌کردند و هر کس با سلیقه خاص خود فعالیت می‌کرد؛ ولی پس از تشکیل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، فعالیت‌ها متمرکز شد. با این همه، در عمل هدف ادغام به‌طور کامل تحقق نپذیرفت؛ برای مثال سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور و مرکز جهانی علوم اسلامی به‌طور مستقل فعالیت خود را ادامه دادند و به هماهنگی با سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی موظف نبودند. با اینکه در گذشته، سازمان فرهنگ اداره اعزام مبلغ را برعهده داشته است - که در سال‌های اخیر به مرکز بین‌المللی تبلیغ تغییر نام داده و با اعزام مبلغ به کشورهای مختلف تبلیغ دینی می‌کند - همچنان آن سازمان‌ها به‌طور مستقل فعالیت فرهنگی خودشان را ادامه می‌دهند. البته در بعضی موارد که سازمان‌های یادشده کمبود نیرو داشته باشند از رایزنی فرهنگی کمک می‌گیرند؛ برای مثال گاه مرکز جهانی علوم اسلامی با فرستادن فرم‌های مخصوص پذیرش به رایزنی از کمک‌های رایزنی بهره می‌گیرد؛ ولی خود در تعیین و انتخاب دانشجوی مستقل کار می‌کنند.

صرف‌نظر از عملکرد مدیران یا مجموعه سازمان، ناپختگی اساس‌نامه و ساختار سازمانی معیوب سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی موجب شد پس از مدتی دو رکن اصلی ادغام، یعنی مجمع جهانی تقریب مذاهب و مجمع جهانی اهل‌البیت (ع) از سازمان جدا شده، بار دیگر مستقل شوند. پس از جدا شدن این دو زیرمجموعه اصلی سازمان، اگرچه عملاً طرح ادغام شکست نخورد، با تردید جدی روبه‌رو شد (سردبیر، ۱۳۸۶: ۹). البته ذکر این نکته لازم است که بر اساس نظر تصمیم‌گیران فرهنگی، دو مجمع تقریب بین مذاهب و مجمع جهانی اهل‌البیت جهانی‌اند و همین ویژگی جهانی بودن آنها باید حفظ شود (معاونت ارتباطات، ۱۳۷۹: ۳).

در رأس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی شورای عالی دوازده‌نفره وجود دارد که اعضای آن عبارت است از نمایندگان:

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ وزارت اطلاعات؛ مرکز جهانی علوم اسلامی؛ سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور؛ وزارت امور خارجه؛ مجمع جهانی اهل‌البیت؛ مجمع تقریب مذاهب اسلامی؛ نهضت سوادآموزی؛ سازمان تبلیغات اسلامی؛ دو نماینده از دفتر مقام معظم رهبری.

این شورای عالی دوازده‌نفره در فعالیت‌های اجرایی دخالت نمی‌کنند و فقط در سیاست‌گذاری و ارزیابی فعالیت‌های فرهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی فعالیت دارند؛ به این ترتیب که در آغاز هر سال سیاست سازمان را مشخص می‌کنند و در پایان سال به ارزیابی فعالیت سازمان می‌پردازند. همچنین اعضای شورای عالی نام‌برده رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی را نیز انتخاب می‌کنند و پس از تأیید کتبی رهبر، وزیر ارشاد حکم رئیس سازمان را امضا می‌کند. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی بودجه خود را از وزارت ارشاد دریافت می‌کند؛ ولی در واقع به این وزارتخانه پاسخگو نیست، بلکه به دفتر مقام معظم رهبری مرتبط است. هرچند در مواردی به هر دوازده عضو شورای عالی نیز باید پاسخگو باشد، مرجع اصلی این سازمان دفتر مقام رهبری است. حال با توجه به اینکه سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور و مرکز جهانی علوم اسلامی در این شورای عالی نماینده دارند، به‌نوعی در سیاست‌گذاری خود در بخش کلان و عالی با سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی مرتبط‌اند؛ ولی در عمل کاملاً از هم مستقل‌اند.

یکی از نهادهای تأثیرگذار فرهنگی، بخش مبادلات و همکاری‌های دانشگاهی واحد آموزش در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی است که مهم‌ترین فعالیت آن دادن بورس به متقاضیان تحصیل در ایران است. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی شورایی دارد که بعد از جمع‌آوری درخواست‌ها از سازمان فرهنگ یا نهادهای دیگر، ظرفیت‌ها را بررسی می‌کند، سپس درخواست‌ها را به کمیته می‌فرستد. کمیته نیز بهترین متقاضیان را برای ادامه تحصیل برمی‌گزیند و به آن‌ها بورس می‌دهد؛ به‌ویژه در دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی به دانشجویان خارجی بورس داده می‌شود. نماینده سازمان فرهنگ نیز در کمیته شرکت می‌کند و برای اعمال نظر نماینده‌ای دارد.

یکی دیگر از فعالیت‌های دانشگاهی، برگزاری اردوهای آموزشی است. در این اردوها سعی می‌شود افرادی انتخاب شوند که نفوذ بیشتری در کشور خود دارند. مرکز آموزش

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی همواره سعی کرده است فرصت‌های آموزشی و تحقیقی برای افرادی فراهم کند که درباره فرهنگ خاصی به‌طور تخصصی کار کرده‌اند و به مطالعه میدانی در ایران نیاز دارند (معاونت ارتباطات، ۱۳۷۹: ۸۰).

اهداف کلان فرهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در عرصه بین‌المللی

بررسی اسناد و گزارش‌های فرهنگی نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۰ اهداف سازمان با توجه به اساسنامه آن به‌صورت شفاف تعیین شد. مهم‌ترین هدف سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی رساندن رسالت الهی است. در واقع هدف واقعی سازمان روشن کردن بینش حقیقی از اسلام ناب و تصورات اسلام از تاریخ و تحولات اجتماعی در عرصه‌های بین‌المللی است.

اهداف کلی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی عبارت است از:

۱. احیا و گسترش تفکر و معارف اسلامی در جهان به‌منظور بیداری مسلمانان و رساندن پیام اسلام راستین به جهانیان با دیدگاه امام خمینی؛
۲. آگاهی جهانیان به مبانی، اهداف و مواضع انقلاب اسلامی و تبیین جایگاه آن برای ملت‌ها؛
۳. گسترش مناسبات فرهنگی با ملل و اقوام مختلف به‌ویژه مسلمانان و مستضعفان جهان؛
۴. تقویت و تنظیم مناسبات فرهنگی ج.ا. ایران با سایر کشورها و سازمان‌های فرهنگی؛
۵. نمایاندن درست فرهنگ و تمدن ایران و ویژگی‌های فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی آن؛
۶. فراهم آوردن زمینه‌های وحدت میان مسلمانان و تشکیل جبهه واحد براساس اصول مسلم اسلامی؛
۷. مقابله فکری با فرهنگ ضددینی، ضداسلامی و ضدانقلابی و آگاه کردن مسلمانان از توطئه‌های تفرقه‌انگیز دشمنان و دفاع از حقوق مسلمانان؛
۸. رشد، ارتقا و اصلاح وضع فرهنگی، تبلیغی، سیاسی و اجتماعی مسلمانان به‌ویژه پیروان اهل‌البیت (ع) در جهان.

سابقه فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان (پس از انقلاب اسلامی)

اولین روابط غیررسمی فرهنگی میان ایران و سودان مقارن با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ آغاز شد. در آن سال‌ها، پیام‌های امام خمینی در مورد ستیز با مستکبران جهان موجب جلب دانشجویان و روشنفکران سودان شد، به گونه‌ای که اولین و گسترده‌ترین تظاهرات میلیونی در حمایت از انقلاب اسلامی ایران در سودان در ۲۱ بهمن ۱۳۵۷ به طور خودجوش برگزار شد. اما فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان در قالب نهادهای رسمی در اواخر سال ۱۳۶۳ با اعزام اولین نماینده فرهنگی ایران از سوی وزارت ارشاد به سودان آغاز شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران تا سال ۱۳۷۴، نهادهای زیادی در سودان فعال بودند؛ از جمله وزارت ارشاد، سازمان تبلیغات اسلامی، مجمع جهانی اهل‌البیت، مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی، سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور، مرکز جهانی علوم اسلامی، و نهادهای غیردولتی مانند دفاتر بعضی مراجع تقلید، دفتر حوزه علمیه قم، کمیته، سپاه پاسداران، ارتش، جهاد و... هر یک از نهادها در سودان فعالیت جداگانه داشتند تا اینکه در شهریور ۱۳۷۴ سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی با تأیید مقام معظم رهبری و با هدف انجام دادن تمام فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور، به‌کارگیری استراتژی جامع و استفاده بهینه از امکانات تأسیس شد (همان، ۱).

با تأسیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و تشکیل دفتر رایزنی فرهنگی در سودان، دفتر نمایندگی معاونت بین‌المللی سازمان تبلیغات اسلامی و وزارت امور خارجه موظف شدند دفتر خود را تعطیل کنند (دفتر سازمان تبلیغات در داخل ساختمان سفارت ایران در سودان بود) و کار خود را به رایزنی فرهنگی بسپارند. نماینده ولی فقیه نیز بخشی از وظایف خود را به رایزنی فرهنگی سپرد و به ایران بازگشت. به این ترتیب، بخشی از فعالیت نهادهای پیشین را رایزنی فرهنگی و بخشی را نیز وزارت اطلاعات و امور خارجه انجام می‌دهد (همان، ۳). پس از سال ۱۳۷۴، دو سازمان فرهنگی در سودان فعال هستند:

۱. رایزنی فرهنگی به نمایندگی از سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی؛
 ۲. معهد امام صادق به نمایندگی از سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور.
- رایزنان فرهنگی ایران در سودان بین سال‌های ۱۳۶۲-۱۳۸۷ این افراد بودند:
اسماعیل زاده، عبدالامیر موسوی، میرزا محمد، جمالان، واعظی، هادی تسخیری (۶۲-۸۰)، رضانی (۸۰-۸۴)، ابراهیم انصاری (۸۴-۸۷).

اهداف فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان

هدف اصلی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی از اجرای فعالیت فرهنگی در سودان با توجه به اساسنامه آن، روشن کردن بینش حقیقی از اسلام ناب است. اهداف فرعی سازمان نیز عبارت است از: احیا و گسترش تفکر و معارف اسلامی به‌منظور بیداری مسلمانان سودان؛ گسترش آگاهی شهروندان سودانی از مبانی، اهداف و مواضع انقلاب اسلامی و تبیین جایگاه آن؛ گسترش مناسبات فرهنگی با مسلمانان و مستضعفان سودان؛ تقویت و تنظیم مناسبات فرهنگی با سازمان‌های فرهنگی سودان؛ نمایاندن صحیح فرهنگ و تمدن ایران و ویژگی‌های فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی آن؛ فراهم آوردن زمینه‌های وحدت میان مسلمانان و تشکیل جبهه واحد براساس اصول مسلم اسلامی؛ مقابله فکری با فرهنگ ضددینی، ضداسلامی و ضدانقلابی؛ آگاه کردن مسلمانان سودان از توطئه‌های تفرقه‌انگیز دشمنان؛ دفاع از حقوق مسلمانان و رشد و ارتقا و اصلاح وضع فرهنگی، تبلیغی، سیاسی و اجتماعی مسلمانان به‌ویژه پیروان اهل‌البیت (ع) در سودان (مصاحبه با هادی تسخیری).

وظیفه راینزان و کارشناسان فرهنگی تحقق بخشیدن به پیام‌های رهبر است که چکیده اسلام و نمودار تشیع می‌باشد. ایجاد ارتباط میان شخصیت‌های مهم و رهبر معظم انقلاب و برگزاری گردهمایی مختلف از وظایف راینزان فرهنگی ایران در سودان به‌شمار می‌رود (معاونت ارتباطات، ۱۳۷۹: ۸۱ به نقل از محمدحسن اختری).

نهادهای و سازمان‌های فرهنگی فعال ایران در سودان

پیشتر گفته شد که سازمان‌های بسیاری از جمله وزارت امور خارجه، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت ارشاد، سازمان تبلیغات اسلامی، مجمع جهانی اهل‌البیت، مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی، سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور، مرکز جهانی علوم اسلامی، و نهادهای غیردولتی مانند دفاتر بعضی مراجع تقلید، دفتر حوزه علمیه قم و... در سودان فعال بودند. سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور تأسیس مدارس و حوزه‌های علمیه و حتی دانشگاه‌های اسلامی را در خارج از کشور دنبال می‌کند تا طلبه و دانشجویانی را تربیت کند. هدف سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج کشور از تأسیس معهد امام جعفر صادق در سودان و تربیت طلبه و دانشجوی مسلمان است.

اما در کنار نهادهای نام‌برده سازمان‌های دیگری نیز فعالیت فرهنگی مؤثری در

سودان دارند؛ برای مثال مرکز جهانی علوم اسلامی در برنامه‌های خود اعزام نمایندگانی به آفریقا از جمله سودان را در نظر دارد تا به جذب طلبه و دانشجویان بپردازد و بعد از امتحان، آن‌ها را پذیرش کرده، به ایران بیاورد. دانشجویان پس از تحصیل در مرکز جهانی علوم اسلامی - که مرکز آن در قم است - به کشور خود بازمی‌گردند. سیاست مرکز جهانی علوم اسلامی، جذب دانشجویان از سودان و تربیت آن‌هاست. این مرکز با جذب جوانان سودانی و آموزش مذهب شیعه به آنان، آن‌ها را به‌عنوان افرادی تأثیرگذار به کشور خودشان می‌فرستد و در نتیجه اسلام ناب را صادر می‌کند. تاکنون، مرکز جهانی از کشور سودان طلبه‌های زیادی گزینش کرده که در مرکز جهانی در حال تحصیل‌اند و یا تاکنون دانش‌آموخته شده‌اند.

یکی دیگر از نهادهای تأثیرگذار فرهنگی، بخش مبادلات و همکاری‌های دانشگاهی واحد آموزش در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی است که یکی از فعالیت‌های آن دادن بورس به متقاضیان است.

مجمع تقریب مذاهب اسلامی، یکی دیگر از سازمان‌های مؤثر در فعالیت فرهنگی ایران در سودان است. فعالیت فرهنگی این سازمان براساس درک و تفاهم دوجانبه بین مذاهب اسلامی در خارج و داخل بسیار مؤثر است. امروزه، مجمع برای تحقق اهداف تقریب که در واقع بین‌نخبگان مذاهب صورت می‌گیرد، در صدد است فرهنگ جهان اسلام را گسترش دهد (عرب‌احمدی، ۱۳۸۱: ۱۷۴).

مجمع جهانی اهل‌البیت (ع) نیز یکی دیگر از سازمان‌های فرهنگی مؤثر در سودان است. این مجمع از سال ۱۳۷۱ تاکنون، صدها کتاب به ده‌ها زبان تألیف، ترجمه و منتشر کرده است و در سال ۱۳۸۳ یک‌صد کتاب در حال انتشار داشت که نزدیک به بیست زبان را شامل می‌شد. دانشگاه مجمع جهانی اهل‌البیت نیز در سال ۱۳۸۳ تأسیس شده است و هدف آن، آموزش علمی مذهب تشیع به دانشجویان است (زارع، ۱۳۸۳: ۳۴-۳۵ به نقل از اختری دبیرکل وقت مجمع جهانی اهل‌البیت).

یکی دیگر از نهادهای فرهنگی مؤثر در سودان، بخش امور بین‌المللی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در زمینه روابط دانشگاهی است. بخش امور بین‌المللی وزارت علوم این برنامه‌ها را در نظر دارد:

انعقاد قراردادهای همکاری بین‌المللی با دانشگاه‌ها، همکاری با سازمان‌های بین‌المللی و تخصصی، پذیرش و اعزام متخصصان علمی و فرهنگی، گسترش زبان فارسی و ایران‌شناسی از طریق برگزاری همایش علمی، پذیرش دانشجویان برای دوره‌های

کوتاه‌مدت، اعزام استاد زبان فارسی به سودان، دوره دانش‌افزایی با همکاری و نظارت دانشگاه تربیت مدرس. درباره همین دوره‌های دانش‌افزایی ده‌ها دانشجوی از سودان در ایران مشغول تحصیل‌اند.

انواع فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان

فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان گوناگون است. تا قبل از سال ۱۳۷۴ که سازمان‌های ایرانی بی‌شماری در سودان وجود داشتند، هر یک به‌طور مستقل فعالیت فرهنگی داشتند و فعالیت‌ها به دو بخش عمومی و اختصاصی تقسیم می‌شد؛ برای مثال نماینده سازمان تبلیغات اسلامی در دو زمینه فعالیت می‌کرد:

۱. فعالیت‌های فرهنگی عمومی شامل ارتباط با علما، کمک مادی به آن‌ها، برپایی مراسم دینی، ملی و اسلامی مانند دهه فجر...؛
۲. فعالیت‌های فرهنگی اختصاصی مانند تأسیس مدارس اسلامی که نوعی فعالیت فرهنگی ریشه‌دار بود و با هزینه پنج تا ده ساله به‌بار می‌نشست. رایزن فرهنگی وزارت ارشاد نیز به فعالیت فرهنگی عمومی مانند موارد پیش‌گفته می‌پرداخت. وظیفه سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور در سودان، جذب دانشجویان از طریق امتحان و گزینش و سپس تحصیل در معهد امام صادق (ع) بود. وظیفه وابسته فرهنگی سفارت نیز بیشتر فعالیت‌های فرهنگی عمومی بود و مأموریت اختصاصی آن، فعالیت‌های رسمی گزینشی مانند گزینش دانشجویان، اعطای بورس تحصیلی و ویزا و نظارت به دانشجویان برای رفع مشکلات آن‌ها بود. مأموریت اختصاصی رایزنی فرهنگی وزارت ارشاد نیز تشکیل هفته‌های فرهنگی، مراسم، سمینار، گردهمایی و هفته فیلم بود.

دفتر نمایندگی ولی فقیه نهاد دیگری بود که به فعالیت‌های فرهنگی می‌پرداخت. این نهاد از زمینه‌سازی فعالیت سازمان تبلیغات اسلامی و وزارت ارشاد بهره‌برداری می‌کرد؛ برای مثال پس از اقدام سازمان تبلیغات اسلامی و رایزنی فرهنگی وزارت ارشاد نسبت به تشکیل جلسات با شیوخ صوفیه، برگزاری مراسم مذهبی و ملی مانند دهه فجر، مراسم دعا و...، نماینده ولی فقیه در مقام نماینده نظام جمهوری اسلامی ایران در آن جلسات و مراسم شرکت می‌کرد و به قرائت دعای کمیل، سخنرانی در جلسات شیوخ و یا پاسخ به سؤالات شرعی می‌پرداخت. در ابتدای دهه ۱۳۷۰، جمعیت ایرانیان در سودان حدود چهل تا پنجاه خانواده بود و علاوه بر خانواده‌های نهادهای فرهنگی دولتی،

جهاد سازندگی، خانواده‌های شرکت‌های خصوصی مانند ایران گاز و ... در سودان ساکن بودند که نماینده ولی فقیه به مشکلات آن‌ها رسیدگی می‌کرد و به سؤالات شرعی آن‌ها پاسخ می‌داد.

در سال‌های ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰ سودانی‌ها به دلیل ناهماهنگی میان نماینده ولی فقیه، نماینده رایزنی وزارت ارشاد و نماینده سازمان تبلیغات اسلامی، با تهیه گزارش (برای مثال «فرهنگ در سودان» که مورد توجه و استفاده هر سه نهاد ایرانی بود) و کپی از آن، از هر سه نهاد جداگانه کمک مالی دریافت می‌کردند. اشکال این بود که هر یک از کارشناسان ایرانی می‌خواستند برای سازمان خودشان کار کنند و اقداماتشان را به سازمان متبوع خود در ایران انعکاس دهند. این دوباره کاری‌ها و هدر رفتن بودجه موجب شد تا در سال ۱۳۷۱ سفیر ایران در سودان شورای فرهنگی در محل سفارتخانه ایران در سودان تشکیل دهد. این شورای فرهنگی به ریاست سفیر و مشارکت وابسته فرهنگی سفارت، نماینده سازمان تبلیغات، نماینده ولی فقیه، نماینده وزارت ارشاد و نماینده سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور تشکیل شد تا فعالیت‌های نهادها هماهنگ شود. پس از تأسیس سازمان فرهنگ، فعالیت نهادهای ایرانی در سودان به این ترتیب متمرکز شد:

مسئولیت‌های نماینده سازمان تبلیغات اسلامی و وزارت ارشاد به‌عهده رایزنی فرهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی گذاشته شد. وظیفه نماینده ولی فقیه مانند دیدار با علما و فعالیت دینی در باب ایرانیان ساکن به‌عهده نماینده سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور نهاده شد. وظیفه وابسته فرهنگی سفارت را نیز رایزنی فرهنگی سازمان فرهنگ به‌عهده گرفت (مصاحبه با هادی تسخیری).

تقسیم‌بندی وظایف تا اندازه‌ای سبب هماهنگی بیشتر میان سازمان‌های فعال ایرانی در سودان شد. در سال‌های اخیر، مهم‌ترین فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان عبارت است از: ارتباط پیوسته با مقامات و شخصیت‌های فرهنگی سودانی، برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت آموزش علوم اسلامی و کلاس‌های علوم دینی، تأسیس مراکز آموزشی و درمانی، شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی مانند نمایشگاه کتاب سودان، هفته فیلم، جشنواره هنر، صنایع دستی، برگزاری نمایشگاه‌های مستقل، چاپ مجله و نشریه، کتب و جزوه‌های اسلامی.

آسیب‌شناسی فعالیت‌های فرهنگی ج.ا. ایران در سودان

بررسی فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان طی سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۸۷ نشان می‌دهد فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه‌های سیاسی نهادهای حاکم بسیار متأثرند، به گونه‌ای که دیدگاه‌های سیاسی دولت‌های حاکم در هر دوره بر اهداف و شیوه فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان مؤثر است؛ از این رو، سطح فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان همواره دچار فراز و فرود شده است. هر یک از فرصت‌ها و تهدیدهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دوره زمانی ویژه‌ای دارند؛ برای مثال طی سال‌های مختلف ممکن است برخی مقامات سودانی در دوره‌ای به اهداف و عملکردهای جمهوری اسلامی ایران گرایش داشته و در دوره‌ای بسیار مخالف باشند که می‌توان از آن به‌عنوان فرصت در یک دوره و تهدید در دوره دیگر یاد کرد. بنابراین، اقدامات چند سفیر یا رایزن فرهنگی یا کارشناسان مسئول در ارتباط با مقامات و شخصیت‌های سودانی در دوره مسئولیتشان ممکن است کاملاً متفاوت باشد که در بررسی آسیب‌شناسی فرهنگی باید به آن توجه کرد. برای مثال شیخ یوسف کوده، یکی از رهبران وهابیت، در دهه ۱۳۷۰ بسیار مخالف جمهوری اسلامی ایران بود؛ اما در سال‌های اخیر با به‌وجود آمدن برخی مسائل اوضاع دگرگون شده است؛ ازجمله:

- ثابت شدن بی‌اساس بودن تهمت تحریف قرآن در ایران (تحریف قرآن شیعیان)؛
 - سفر حافظان قرآن ایرانی به سودان، عربستان و سایر کشورها و سفر حافظان قرآن عرب‌زبان به ایران و روشن شدن عدم تحریف قرآن در ایران؛
 - بی‌اساس بودن تهمت ارتباط ایران با رژیم صهیونیستی و تهمت تشکیل انقلاب اسلامی با هدف تفرقه بین مسلمانان جهان؛
 - تلاش دایم ایران برای وحدت بین کشورهای مسلمان در خارج از کشور.
- در ماتریس SWOT مشاهده می‌شود فعالیت‌های فرهنگی تحت تأثیر عوامل و زمینه‌های داخلی می‌تواند قوت‌های فراوانی داشته باشد. بنابراین، با شناخت واقعی قوت‌های درونی می‌توان از آن برای ارتقا و بهبود فعالیت استفاده کرد. همچنین محیط داخلی یک ضعف‌هایی دارد که با شناسایی ضعف‌های درونی می‌توان برای کاهش یا زدودن آن ضعف‌ها اقدام کرد و سطح روابط فرهنگی را گسترش داد. فعالیت‌های فرهنگی غیر از محیط داخلی تحت تأثیر محیط‌های خارجی است؛ به‌عبارت دیگر، در محیط‌های خارجی ویژگی‌ها و موقعیت‌هایی هست که در صورت شناسایی درست آن‌ها، امکان برخورد مناسب با آن فراهم می‌شود و می‌توان از آن موقعیت به‌عنوان یک فرصت

بهره‌برداری کرد. در کنار موقعیت‌های مطلوب در فضاهای خارجی گاه ویژگی‌ها و یا زمینه‌هایی وجود دارد که در صورت فعال شدن موجب محدودیت و یا کاهش کارایی فعالیت‌ها خواهد شد. در این باره نیز می‌توان با شناسایی واقع‌بینانه زمینه‌های محدودکننده خارجی، که تهدید نیز نامیده می‌شود، روش صحیح مقابله با تهدید را یافت و به‌موقع اقدام کرد. با استفاده از ماتریس SWOT می‌توان ابعاد مختلف قوت‌های داخلی و فرصت‌های خارجی را یافت و استراتژی SO را تنظیم کرد. استراتژی SO که با توجه به زمینه‌های مثبت داخلی و خارجی تنظیم می‌شود، سطح کارایی فعالیت‌ها را افزایش می‌دهد. همچنین می‌توان با شناخت قوت‌های داخلی و تهدیدهای خارجی، استراتژی‌های ST را تدوین کرد. در بخش نقاط ضعف داخلی یا درونی نیز در صورت شناسایی همه ابعاد نقاط ضعف درونی و فرصت‌های بیرونی استراتژی‌های WO را تنظیم کرد. سرانجام با شناسایی واقع‌بینانه ضعف‌های درونی و همه ابعاد تهدیدهای بیرونی، که هر دو محدودکننده فعالیت‌ها و کاهش‌دهنده سطح کیفی و کمی فعالیت‌ها هستند، می‌توان استراتژی‌های WT را تنظیم و تهدیدها را به فرصت تبدیل کرد.

ماتریس SWOT

نقاط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	محیط داخلی
		محیط خارجی
استراتژی‌های WO	استراتژی‌های SO	فرصت‌ها O
استراتژی‌های WT	استراتژی‌های ST	تهدیدها T

نوع و سطح فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان در چهار بخش نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها بدین شرح است:

پرتال جامع علوم انسانی
مطالعات فرهنگی

تحلیل نقاط قوت

وجود روابط کهن تاریخی و فرهنگی

یکی از قوت‌های ایران در برقراری روابط فرهنگی با سودان، پیشینه فرهنگ غنی ایرانی است. روابط دیرین تاریخی و فرهنگی ایران و سودان موجب شده است تاریخ، تمدن و فرهنگ ایران، شناسایی نخبگان فرهنگی، شعرا و نویسندگان ایرانی برای روشنفکران سودانی بسیار جالب توجه باشد. فرهنگ غنی اسلامی تأثیر بسزایی در افکار اجتماعی مردم سودان دارد. از نظر مذهبی بیشتر جمعیت سودان مسلمان هستند و همچون مردمان ایران - که اسلام نقشی بسیار مهمی در زندگی آنان دارد - پایبندی آن‌ها به مذهب بسیار است. گسترش اسلام در سودان مانند بسیاری از کشورهای شمال آفریقا با مهاجرت مسلمانان ایرانی به این سرزمین آغاز شد. ورود روحانیان مسلمان ایرانی به سودان در قرن‌های گذشته تأثیر اساسی بر روند گسترش دین اسلام با گرایش تصوف در سودان به‌جای نهاده است. از این‌رو، شیوخ سودان که افکار توده مردم و حتی رهبران سیاسی و روشنفکران مسلمان سودان را به‌طور معنوی رهبری و هدایت می‌کنند، در حافظه تاریخی خود وابستگی‌هایی به ایران دارند که می‌توان از این نقطه قوت درونی در سودان بهره‌برداری کرد.

تنظیم درست خطوط کلی کشور و هماهنگی مجموعه کارشناسان در اجرای سیاست‌های فرهنگی در سودان در برخی دوره‌ها

بر اساس دیدگاه صاحب‌نظران فرهنگی خطوط کلی کشور در تبیین سیاست‌های فرهنگی یا راه و روش کلی سیاست‌گذاران در تبیین افکار و اهداف و منش انقلاب اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی به‌ویژه در سودان خوب است و در برخی سال‌ها مصداق‌ها یا راه و روش رسیدن به اهداف نیز به‌خوبی تنظیم شده است؛ برای مثال یکی از اهداف سیاست فرهنگی ایران ایجاد وحدت میان مسلمانان جهان است؛ اگرچه گاهی روش رسیدن به این وحدت مناسب نبوده است. از این‌رو، به‌دلیل سیاست‌گذاری‌های مثبت ایران در بخش کلان و به دست تصمیم‌سازان از یک‌سو و هماهنگی کارشناسان فرهنگی ایران از سوی دیگر، مقامات سودانی از نیمه اول دهه ۱۳۷۰ به کارشناسان ایرانی اجازه فعالیت فرهنگی بسیار گسترده می‌دهند. در این سال‌ها مجموعه کارشناسان فرهنگی فعال در سودان بسیار یکدست و ماهر بودند. بررسی‌های محقق نشان می‌دهد فرصت‌های فرهنگی و سیاسی ایران در سودان در سال‌های ۱۳۷۲ و

۱۳۷۳ با توجه به هماهنگی مجموعه کارشناسان فرهنگی با یکدیگر بسیار وسعت یافته بود.

تنظیم روش‌های اجرایی مطلوب برای دستیابی به اهداف در برخی سال‌ها

یکی از روش‌های اجرایی فرهنگی موفق ایران در سودان، تأسیس معهد امام جعفر صادق (ع) در این کشور و مدیریت آن توسط اهل تسنن است. با اینکه در این معهد دانشجویان شیعه و سنی تربیت می‌شوند، عملکرد مدیران این مرکز به‌گونه‌ای است که فرهنگ تشیع به‌طور غیرمستقیم در میان دانشجویان نفوذ می‌کند. تعدادی از دانش‌آموختگان این معهد به دانشگاه‌های بزرگ سودان نیز راه یافته‌اند و در آینده نزدیک سفیران فرهنگی جمهوری اسلامی ایران خواهند بود.

مورد دیگر به همکاری رایزنی فرهنگی با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در دوره آذرشب بود. از آنجا که آذرشب استاد ادبیات عرب دانشگاه تهران بود، با آشنایی به امکانات دانشگاه‌ها مقدمات سفر اولین گروه دانشجویان سودانی را به ایران فراهم کرد. تشویق دانشجویان سودانی به اجرای تحقیقات ایران‌شناسی و نگارش رساله در زمینه‌های حقوقی، فرهنگی و سیاسی سبب آشنا شدن محافل دانشگاهی سودان با ایران شد.

تحلیل نقاط ضعف

ابهام در استراتژی

یکی از نقاط ضعف فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان، ابهام در استراتژی است. فقدان استراتژی تعریف‌شده و مشخص موجب پراکندگی فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان شده است. دفتر شورای عالی امنیت ملی اقداماتی را برای تدوین استراتژی ایران در آفریقا انجام داده است تا پس از تصویب آن فعالیت‌های ایران در آفریقا، و در این تحقیق کشور سودان، در مجرای درستی انجام شود. تاکنون، مسئولان سازمان‌های مختلف فرهنگی بر اساس سیاست کلی دولت حاکم مانند دولت سازندگی (رفسنجانی)، دولت اصلاحات (خاتمی) و دولت دکتر احمدی‌نژاد اقدام کرده‌اند و می‌کنند. فعالیت‌های کارشناسان اغلب خودجوش، سلیقه‌ای، پراکنده و دوره‌ای است؛ برای مثال رایزنان فرهنگی در برخی دوره‌ها بنا به صلاحدید خودشان از تألیف و چاپ کتاب حمایت می‌کنند، یا جشنواره‌های قرآنی برگزار می‌کنند، یا به برپایی نمایشگاه‌ها و کارهای

نمادین اهمیت می‌دهند و یا به گسترش زبان فارسی می‌پردازند. اگرچه چنین فعالیت‌هایی بنا به نظر کارشناسان مستقر در سودان و درک نیاز انجام می‌گیرد، دوره‌ای بودن اقدامات و اجرانکردن اهداف بلندمدت میزان موفقیت در دستیابی به اهداف فرهنگی را کاهش می‌دهد.

شفاف نبودن در روابط فرهنگی و ایجاد شبهه برای حاکمان سودان

یکی دیگر از موارد آسیب فعالیت فرهنگی ایران در سودان فاصله‌ای است که نمایندگان ایران با عناصر حکومتی سودان ایجاد کرده‌اند. این مورد سبب شبهه میان سودانی‌ها در مورد ایران می‌شود و آن‌ها نظر وهابیون را مبنی بر اقدامات ایران برای تفرقه‌افکنی میان مسلمانان و ایجاد شکاف و مشکلات فرهنگی می‌پذیرند. ایران برای فعالیت فرهنگی در سودان گاه پنهان کاری‌هایی داشته است. شفاف نبودن روابط فرهنگی موجب ایجاد شبهه نزد حاکمان سودان می‌شود. آنچه موجب شبهه نزد سودانی‌ها می‌شود، اصرار کارشناسان فرهنگی و سیاسی ایرانی در تحمیل فرهنگ دولتی و رسمی ایران به مسلمانان سودان است. روابط غیرشفاف نمایندگان ایرانی مستقر در سودان موجب شده است بسیاری از دانش‌آموختگان سودانی که در ایران تحصیل کرده‌اند، در فهرست سیاه سودان قرار گیرند و امکان اشتغال خود را از دست بدهند؛ برای مثال طی ملاقات مقامات ایرانی از دانشگاه ام‌درمان، معاون این دانشگاه که دانش‌آموخته دانشگاه امام خمینی بود، پس از چند روز برکنار شد.

محدود شدن تعاملات فرهنگی ایران و سودان در سطح دولتی

بررسی سطح تعاملات فرهنگی ایران و سودان نشان می‌دهد اغلب این تعاملات در دو سطح دولتی و نخبگان، آن هم به‌طور ناقص، برقرار شده و در مورد ارتباط با مردم کار زیادی انجام نشده است. به این ترتیب که با وجود پیشینه درازدامن تعاملات فرهنگی ایران با قاره آفریقا و از جمله سودان، مردم ایران قرابت فرهنگی چندانی با آفریقاییان احساس نمی‌کنند. حتی به‌رغم تعالیم مذهبی اسلام مبنی بر برادری امت اسلام صرف نظر از زبان، نژاد و رنگ پوست، ایرانیان خود را از آفریقاییان برتر می‌دانند و آنان را کودکانی کم‌مایه می‌پندارند که می‌توان از بالا به آنان نگریست و هر سیاست و روشی را در برابر آنان در پیش گرفت؛ درحالی‌که در کشورهای اروپایی و آمریکایی به‌رغم روابط مبتنی بر بردگی و اصلاحاتی که بعد از آن انجام گرفت، سیاهپوستان آفریقا را به‌طور

مرتب در همه نقاط کشور خود مشاهده می‌کنند. فقدان نگاه بین‌المللی و نبود روابط گسترده میان مردم ایران با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای آفریقایی و سودان موجب شده است مردم هیچ‌گونه احساس نزدیکی و همدلی با آفریقاییان و حتی مسلمانان سودان نداشته باشند. از این‌رو، روابط فرهنگی رسمی و دولتی نیز نمی‌تواند چندان عمیق باشد و تأثیر طولانی و مداوم داشته باشد.

ضعف تعاملات بین‌المللی در سطوح دانشگاهی و دانشجویی

یکی از مشکلات رایزان فرهنگی، پشتیبانی نکردن محافل دانشگاهی ایران از فعالیت فرهنگی رایزنی‌هاست. نهادهای فرهنگی و علمی ایران آن‌گونه که بایسته است دید و نگاه بین‌المللی ندارند. مؤسسات فرهنگی و وزارتخانه‌ها نیز همکاری کافی با یکدیگر ندارند، درحالی‌که رؤسای دانشگاه‌های آفریقا از جمله دانشگاه‌های سودان معاونان رئیس‌جمهور کشور خود به‌شمار می‌آیند و اختیارات بسیاری در زمینه‌های فرهنگی دارند. رؤسای دانشگاه‌ها می‌توانند در تعمیق روابط و تعامل دوجانبه نقش مهمی داشته باشند؛ ولی در ایران چنین نگاه بین‌المللی به‌ویژه در سطح ارتباط با دانشگاه‌های کشورهای آفریقایی وجود ندارد. بنابراین، نهادهای دولتی ایران به درخواست‌های رایزان فرهنگی برای اعزام استادان و یا فعالیت‌های فرهنگی دیگر توجه کافی نمی‌کنند و اقدامات رایزان کم‌نتیجه می‌ماند. ضعف تعاملات بین‌المللی در سطوح روابط دانشجویی نیز به‌چشم می‌خورد. شرایط دشوار بستن قرارداد بین دانشگاه‌های ایران با دانشگاه‌های سودان در چارچوب مبادله استاد یا دانشجو در بعد آموزش و پژوهش به‌سبب وجود موانع و چارچوب‌های سخت در دانشگاه‌های داخل کشور معمولاً نتیجه مطلوبی در پی ندارد. در دانشگاه‌های آفریقا مانند خارطوم و نیلین در سودان، دارالسلام در تانزانیا و یونیسوا در آفریقای جنوبی تعداد بسیاری از دانشجویان اروپایی مشاهده می‌شوند که برای گذراندن دوره‌های تخصصی و غیرتخصصی به این دانشگاه‌ها آمده‌اند، در همان خوابگاه‌های دانشجویان آفریقایی زندگی می‌کنند و با مردم کوچه و خیابان تعامل دارند، درحالی‌که تعاملات دانشجویان ایرانی بسیار ناچیز است. علاوه بر این، کارمندان ایرانی هم علاقه‌ای به نشست و برخاست با مردم عادی آفریقا ندارند. معمولاً یادداشتهای دانشجویان اروپایی و آمریکایی بسیار مورد توجه مدیران غربی قرار می‌گیرد و در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های نهادهای رسمی اروپا و آمریکا به‌کار گرفته می‌شود. در واقع، نگاه رؤسای دانشگاه‌ها و سازمان‌های فرهنگی و سیاسی تصمیم‌ساز اروپایی و

آمریکایی نسبت به کشورهای دیگر فراگیر است، در حالی که نگاه نهادهای دانشگاهی ایران برای برقراری روابط با دانشگاه‌های آفریقایی و گسترش تعاملات بسیار کمتر از حد انتظار است و اغلب رویکرد اروپایی و آمریکایی دارند.

ضعف ساختار سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

یکی از نقاط ضعف فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان به ضعف ساختار سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی مربوط است. ساختار موجود سازمان در نظام تشکیلاتی کشور به اندازه‌ای ارتقا نیافته است تا بتواند با استفاده از تمامی امکانات کشور در انتقال فرهنگ اسلامی و ایرانی به سایر کشورهای جهان - و در این تحقیق کشور سودان - و ثبت تحولات فرهنگی و انتقال آن به ایران مفید و مؤثر عمل کند و پاسخگوی تحقق اهداف سازمان باشد. ارتباط نداشتن ریاست سازمان با بدنه اجرایی کشور و حضور نداشتن در شوراها و کمیسیون‌های مباحث فرهنگی در قوه مجریه موجب شده است سازمان نتواند از تمامی امکانات موجود کشور (که اغلب در قوه مجریه متمرکز است) بهره‌برداری کند؛ و زمینه حضور بقیه بخش‌های کشور را که اغلب در تشکیلات قوه مجریه قرار دارند، فراهم کند تا آن‌ها هم بتوانند در فعالیت‌های فرهنگی برون‌مرزی از جمله در سودان همکاری کنند (هاشمی، ۱۳۸۶: ۸).

ضعف تعامل نمایندگی‌ها با بخش‌های مختلف فرهنگی کشور و عدم ارتباط نهادینه یکی از نقاط ضعف فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان پشتیبانی نکردن به موقع سازمان‌های داخل کشور از رایزنی فرهنگی و دیگر نهادهای فرهنگی فعال در سودان است. در نیمه اول دهه ۱۳۷۰ - که سال‌های آکنده از فرصت سیاسی و فرهنگی ایران در سودان بود - کارشناسان فرهنگی فرستاده شده به سودان با ارسال نامه و گزارش تقاضای امکانات بیشتری از نهاد متبوع خود داشتند؛ ولی به دلیل محدودیت بودجه یا اختصاص آن به دیگر نهادها، سودان کمتر مورد توجه بود و بودجه‌های فرهنگی به سازمان‌های متعدد دیگر اختصاص می‌یافت. از این‌رو، تقاضای کارشناسان پذیرفته نمی‌شد و این مورد نقش مهمی در از دست دادن فرصت‌های ایران در سودان داشت.

یکی دیگر از مصداق‌های ضعف تعامل نمایندگی‌ها با بخش‌های مختلف فرهنگی کشور و عدم ارتباط نهادینه، ارسال ناکافی و یا دیرهنگام برخی اقلام فرهنگی از جمله کتاب، نوارهای صوتی و تصویری، لوح‌های فشرده کامپیوتری و فیلم‌های مستند و

سینمایی درخواست‌شده از سوی رایزنی ایران در سودان در برخی دوره‌هاست (زارع، ۱۳۸۳: ۸۶). بنا به گفته‌های کارشناسان فرهنگی، برخی کالاهای فرهنگی که در بعضی سال‌ها به سودان فرستاده می‌شد با درخواست سازمان‌های فرهنگی ایرانی متناسب نبود. به‌ناچار سال‌ها در انبار رایزنی یا سازمان‌های دیگر بدون استفاده باقی می‌ماند. در پاره‌ای موارد نیز اقلام مورد درخواست، برای مثال کتاب یا نوارهای صوتی و تصویری و لوح‌های فشرده کامپیوتری، بعد از برگزاری نمایشگاه یا دوره آموزشی به سودان می‌رسید؛ در نتیجه کارآیی مورد انتظار را نداشت.

استقلال برخی نهادهای ایرانی فعال در سودان و عدم همسویی و ارتباط لازم با یکدیگر

یکی از مهم‌ترین نقاط ضعف فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان، استقلال برخی سازمان‌های ایرانی فعال در سودان و عدم همسویی و ارتباط لازم با یکدیگر در سال‌های گذشته و تا حدودی در سال‌های اخیر است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران تا سال ۱۳۷۴، نهادهای فرهنگی زیادی در سودان فعال بود؛ از جمله:

وزارت ارشاد، سازمان تبلیغات اسلامی، مجمع جهانی اهل‌البیت، مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی، سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور، مرکز جهانی علوم اسلامی، و نهادهای غیردولتی مانند حوزه علمیه قم، دفاتر بعضی مراجع تقلید.

در شهریور ۱۳۷۴، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی با تأیید آیت‌الله خامنه‌ای، مقام رهبری، و با هدف انجام تمام فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور زیر نظر سازمان نام‌برده تأسیس شد. بعد از ادغام چهار سازمان: معاونت بین‌المللی وزارت ارشاد، معاونت بین‌المللی سازمان تبلیغات اسلامی، مجمع جهانی اهل‌البیت و مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی و تأسیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، این سازمان متولی اصلی فعالیت‌های فرهنگی در خارج از کشور در برنامه‌های پنج‌ساله جمهوری اسلامی ایران است؛ اما این هدف به طور کامل تحقق نیافت. برای مثال سازمان مدارس و حوزه‌های علمیه خارج از کشور و مرکز جهانی علوم اسلامی به‌طور مستقل فعالیت خود را ادامه دادند و به هماهنگی با سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی موظف نبودند. برای نمونه، مرکز جهانی علوم اسلامی در برنامه‌های خود اعزام نمایندگانی به آفریقا از جمله سودان را در نظر دارد تا به جذب طلبه و دانشجو بپردازد و پس از امتحان، آن‌ها را پذیرش کرده، به ایران بیاورد. این دانشجویان پس از تحصیل در مرکز جهانی علوم

اسلامی - که مرکز آن در قم است - به سودان بازگردانده می‌شوند. سازمان مدارس و حوزه‌های علمی خارج از کشور نیز معهد امام جعفر صادق (ع) را در سودان تأسیس کرده است تا به تربیت طلبه و دانشجو در این کشور بپردازد. هم‌اکنون، فعالیت هر دو سازمان، که کاملاً فرهنگی است، مستقل از سازمان فرهنگ انجام می‌شود. با اینکه سازمان فرهنگ در گذشته اداره کل اعزام مبلغ را به‌عهده داشته است (در سال‌های اخیر به مرکز بین‌المللی تبلیغ تغییر نام داده و با اعزام مبلغ فعالیت دینی انجام می‌دهد) همچنان این سازمان‌ها به‌طور مستقل فعالیت فرهنگی خود را انجام می‌دهند. البته در بعضی موارد که کمبود نیرو داشته باشند از رایزنی فرهنگی کمک می‌گیرند؛ برای مثال گاه مرکز جهانی علوم اسلامی با فرستادن فرم‌های مخصوص پذیرش به رایزنی از کمک‌های رایزنی بهره می‌گیرد؛ ولی خود به‌طور مستقل دانشجو را انتخاب می‌کند و هماهنگی‌ای در این زمینه وجود ندارد.

یکی دیگر از مصداق‌های عدم همکاری و هماهنگی میان نهادهای متعدد و فعال ایرانی در سودان، اختلافات زیاد میان مجید کمال، سفیر وقت ایران و نماینده یکی از نهادها در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۰ش / ۱۹۸۹-۱۹۹۱م بود. گروهی به رهبری مجید کمال روش مدارا با بشیر، حاکم وقت سودان را در پیش گرفته بودند، درحالی‌که نماینده آن نهاد مخالف بشیر بود و با گروه‌های مخالف بشیر همکاری می‌کرد. این ناهماهنگی بین نهادهای ایرانی در انتشار کتاب *ثم‌الهدیت* نیز دیده شد. به این ترتیب که پس از توزیع کتاب *ثم‌الهدیت* و در پی آگاهی از مطالب کتاب، سفیر ایران در سودان با جمع‌آوری کتاب و نابودکردن آن موافقت کرد؛ اما با مخالفت کارشناسان دیگر سازمان‌های فعال ایرانی در سودان روبه‌رو شد.

هماهنگ نبودن بودجه‌های اختصاص داده‌شده به سودان و قرار داشتن آن در دست سازمان‌های متعدد

یکی از مشکلات سازمان‌های فعال ایرانی در سودان کمبود بودجه در برخی از سال‌هاست؛ برای نمونه در سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۰ فعالیت رایزنان فرهنگی با بحران روبه‌رو شد و دلیل آن کاهش شدید بهای نفت در دوره ریاست جمهوری خاتمی و ضرورت صرفه‌جویی در بودجه‌ها بود. با کاهش بودجه وزارت ارشاد دلارهای اختصاص‌یافته برای فعالیت‌های فرهنگی خارج از کشور نیز کاهش زیادی یافت و بر عملکرد رایزنی‌ها تأثیر بسیار برجای نهاد، به‌گونه‌ای که تعدادی از رایزنی‌های ایران در

آفریقا حتی توانایی پرداخت اجاره ساختمان رایزنی را نیز نداشتند و به دنبال شکایت صاحبان بومی ساختمان به دادگاه احضار شدند. البته ذکر این نکته نیز لازم است که کمبود بودجه همیشه عامل ضعف اقدامات فرهنگی در سودان نیست، بلکه گاه شیوه هزینه کردن منابع مالی چندان منطقی و صحیح نبوده است. خواسته‌ها و شیوه اقدامات افراد اعم از رایزنان و کارشناسان بسیار مهم‌تر از میزان بودجه‌هاست؛ به عبارت دیگر، مشکلات فعالیت فرهنگی نهادهای ایرانی در سودان بیشتر فردی است تا اجتماعی.

ضعف ادواری مکانیزم اجرای سیاست‌های فرهنگی

بررسی‌های انجام‌شده در گزارش‌ها و مصاحبه با رایزنان و کارشناسان فرهنگی نشان می‌دهد در بسیاری از موارد مکانیزم اجرایی سیاست‌های فرهنگی یا راه و روش نهادها در تبیین افکار و اهداف و منش انقلاب اسلامی در سودان ضعیف بوده است؛ برای مثال یکی از اهداف سیاست فرهنگی ایران، ایجاد وحدت میان مسلمانان جهان است؛ ولی در بعضی موارد، روش رسیدن به وحدت شیوه مناسبی نیست. از این‌رو، گاه به دلیل استفاده از روش‌های نامناسب در سودان، سطح فعالیت فرهنگی ایران بسیار محدود می‌شود.

یکی از مصداق‌های روش نادرست اجرای سیاست‌های فرهنگی، انتشار و توزیع برخی کتاب‌های خاص در سودان است؛ برای مثال شرکت ایران در نمایشگاه کتاب سودان و توزیع کتاب‌های ویژه در مخالفت با دیدگاه‌های اهل تسنن، با شمارگان بسیار زیاد، یکی از مصداق‌های ضعف عملکرد فرهنگی ایران در سودان است. برای مثال کتاب *ثم‌الهدیت* (پس از آنکه هدایت شدم) از التیجانی، محقق تونسی، در باره خاطرات ایشان از تغییر مذهب از اهل سنت به تشیع و ملاقات ایشان با شهید صدر و علمای سنی و شیعه و صوفی‌های اهل تسنن است. التیجانی در مقدمه کتاب آشکارا علمای صوفی و سنی مذهب را افرادی بی‌سواد و کم‌خرد توصیف کرده است. توزیع چند هزار جلد از این کتاب در سال ۱۳۶۹ موجهی از اختلافات و تنش‌های مذهبی را بین علمای مذهبی و حاکمان وقت سودان با مقامات ایرانی برانگیخت و بر روابط فرهنگی ایران و سودان تأثیر سوء به جای نهاد. اگرچه پس از مدتی تعداد زیادی از کتاب نام‌برده جمع‌آوری و نابود شد، تأثیر بسیار منفی در روابط دوجانبه ایجاد کرد.

پیشینه روابط فرهنگی ایران در سودان نشان می‌دهد حسن‌ترابی، برجسته‌ترین روشنفکر سودان، از طرفداران سرسخت ایران در دهه ۱۳۶۰ بود. ایشان در سخنرانی‌ای در آغازین سال‌های انقلاب اسلامی بیان کرد که تنها حکومت اسلامی کره زمین، جمهوری اسلامی ایران است. اما وی در سال‌های اخیر، به سیاست‌های ایران در مقابل

سودان انتقادهای سختی وارد کرده است؛ برای مثال پس از انتشار کتاب *ثم الهدیت* اظهار کرد تاکنون مردم با اعتقاد خود به شیوخ صوفیه توجه زیادی به مذهب سنی نداشتند، درحالی که ایرانیان با انتشار این کتاب به «یاد مردم سودان» آوردند که آنها سنی مذهب‌اند.

یکی دیگر از مصداق‌های عملکرد نادرست فرهنگی ایران در سودان، انتشار کتاب‌های دیگری از این دست از سوی انتشارات اسماعیلی و توزیع آن در نمایشگاه کتاب سودان در سال ۱۳۸۶ش / ۲۰۰۷م بود که به تظاهرات وهابی‌ها از حزب «جماعت الانصار السنه المحمدیه» در اطراف نمایشگاه کتاب و تهدید به آتش کشیدن نمایشگاه منجر شد. سودان در پی این اقدام غرفه‌های ایرانی نمایشگاه را تعطیل کرد. درواقع به‌رغم توجه و دقت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی به فرستادن کتاب به نمایشگاه‌های خارجی، گاه کمی غفلت موجب چنین اتفاقاتی می‌شود.

یکی دیگر از مصداق اجرای نادرست سیاست‌های فرهنگی، طرح سؤالات مذهبی تشیع و تسنن در سودان بود. در اوایل انقلاب اسلامی، انقلاب ایران بدون مرز و حامی مظلومان بود. به‌همین سبب هم‌زمان با انقلاب اسلامی ایران، در سودان نیز دانشجویانی مانند دانشجویان پیرو خط امام تشکیل شد. علاوه بر مسلمانان، مسیحیان سودان نیز به دلیل روحیه استعمارستیزی و حمایت از ملل مظلوم از انقلاب ایران طرفداری می‌کردند. انقلاب اسلامی بیشترین تأثیر را در سودان نسبت به سایر کشورهای آفریقا داشت؛ ولی کم‌کم طرح اختلاف شیعه و سنی موجب جدایی شد. طرح چنین سؤالاتی در کتاب‌ها، محافل مذهبی، مراکز آموزشی و رسانه‌ها در برخی سال‌ها، موجب جدایی و تفرقه فرهنگی میان ایران و سودان شد.

تبلیغ فعالیت‌های فردی به‌جای توجه به سیاست‌های جمعی

یکی از موارد آسیب‌های فعالیت فرهنگی ایران در سودان این است که برخی مبلغان و کارشناسان، پیش از اینکه مبلغ اسلام و انقلاب اسلامی باشند، مبلغ خودشان بودند و فقط فعالیت‌های فردی خودشان را مطرح و ترویج می‌کردند.

نبود آگاهی کافی برخی کارشناسان فرهنگی از واقعیت‌های کشور سودان و نداشتن احساس تعلق خاطر به آن

ناهماهنگی میان کارشناسان و آگاهی‌ها و توانایی‌های علمی و فرهنگی آنان، سبب ایجاد ظلم فرهنگی می‌شود؛ زیرا ظلم زمانی اتفاق می‌افتد که فرد در جای خود قرار نگیرد.

بررسی‌ها و مصاحبه‌ها نشان می‌دهد در برخی سال‌ها افرادی که در مقام رایزن یا کارشناس یا هر مسئولیت دیگری به سودان فرستاده می‌شدند، آگاهی کافی در مورد این کشور و به‌ویژه ملاحظات فرهنگی آن نداشتند و در نتیجه در برقراری مناسبات موفقیت چندانی به‌دست نمی‌آوردند؛ برای مثال برخی از کارشناسان ایرانی اعزام‌شده به سودان هرگز افکار شیوخ صوفی‌مذهب را نمی‌پذیرفتند و اعتقاد داشتند که شیوخ سودان افراد جاهلی هستند. از این‌رو، در برقراری روابط با شیوخ ناتوان بودند. با توجه به اینکه شیوخ سودان بر قلب‌های مردم مسلمان سودان و حتی بر افکار خواص سودان حاکمیت دارند، درک واقعیت‌های مذهب صوفیه و شیوخ صوفی‌مذهب و برقراری ارتباط با آن‌ها مهم‌ترین وسیله برای فعالیت‌های فرهنگی است.

جوان و بی‌تجربه بودن نمایندگان اعزامی ایران به سودان

یکی دیگر از موارد آسیب‌های فعالیت فرهنگی ایران در سودان، جوان و بی‌تجربه بودن رایزنان فرهنگی و کارشناسان امور خارجه در سودان است. بر اساس نظر مصاحبه‌شوندگان در سه دهه اخیر، اغلب سفیران و رایزنان جوان و بی‌تجربه‌اند و بدون برنامه به آفریقا و سودان اعزام شده‌اند. حتی برخی از نیروهای اعزامی تحصیلات دانشگاهی مرتبط با فعالیتشان نیز ندارند، درحالی‌که سفیران و رایزنان فرهنگی اروپایی مستقر در آفریقا از جمله سودان بیشتر باتجربه و سپیدمو هستند. حتی بسیاری از کارشناسان سیاسی و فرهنگی اروپا در سه سال آخر خدمت خود به آفریقا می‌روند. جوانی و بی‌تجربگی بسیاری از کارشناسان ایرانی موجب شده است شیوه برقراری ارتباط با مردم آفریقا را ندانند. آنان حتی از هم‌غذا شدن و معاشرت با مردم سودان رویگردان‌اند. از این‌رو، مشکل فرهنگی ایران در سودان صرفاً مصوبات ناکافی نیست، بلکه شیوه اجرای مصوبات در سودان است. ارتباط برقرار نکردن درست موجب اجرای نادرست و ناقص مصوبات در سودان شده است.

ضعف روابط رسانه‌ای

یکی دیگر از موانع تعاملات فرهنگی ایران با سودان، ضعف روابط رسانه‌ای است. اخباری که در شبکه‌های ایرانی از سودان پخش می‌شود و یا اخباری که درباره ایران در سودان منتشر می‌گردد بسیار ناچیز است، درحالی‌که درج اخبار و تعامل مطبوعاتی یکی از ویژگی‌های نیمه دوم قرن بیستم و یکی از دلایل برتری غرب در هزاره سوم است. زمان

زیادی مانده است تا خبرگزاری جهان سوم و یا خبرگزاری‌های منطقه‌ای جای خود را در میان ارباب رسانه‌ها بازکنند. و اغلب، منابع خبری کشورهای درحال توسعه اخبار اروپایی و آمریکایی است. براساس گفته مارشال، جهان سوم در یک بایکوت و سانسور خبری به سر می‌برد. ایران چندین خبرگزاری دارد و نگاه بین‌المللی آن به مسائل جهانی بیشتر از برخی کشورهای جهان سوم است؛ اما ضعف تعامل رسانه‌ای آن همچنان پابرجاست. رایزنان ایرانی شاید بتوانند سالانه پنجاه خبر در مجلات آفریقایی از جمله سودان چاپ کنند و این تعداد نسبت به اقیانوس خبرهای اروپایی و آمریکایی اندک و کم‌تأثیر است. حال با توجه به اخبار بسیار کم اگر خبرهای سودان اغلب رویکرد منفی داشته باشد، برای مثال خبرهای دارفور و دشمنی‌های داخلی سودان بیش از پیشرفت‌های فرهنگی این کشور در رسانه‌های داخلی ایران منتشر شود، مردم ایران نیز به این کشور بدبین می‌شوند و زمینه تفاهم فرهنگی میان یکدیگر را نمی‌بینند. علاوه بر ضعف‌هایی که گفته شد، موارد دیگری مانند ضعف مالی وجود دارد که اگرچه در قالب ضعف‌های فرهنگی نمی‌گنجد، بر کیفیت فعالیت‌های فرهنگی تأثیر می‌گذارد. نپرداختن به موقع اقساط بودجه، نفرستادن به‌هنگام نماینده مالی برای رسیدگی به اسناد مالی نمایندگی‌ها، عدم ارسال بودجه هزینه‌های مربوط به هیئت‌های اعزامی و یا تعیین نکردن بودجه هزینه‌های غیرقابل پیش‌بینی و غیره سبب اجرای نادرست فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان می‌شود (زارع، ۱۳۸۳: ۸۲).

فرصت‌های فرهنگی

فرصت‌های فرهنگی ایران در سودان در دو بخش مردمی و هیئت حاکمه قابل بررسی است:

علاقه مردم سودان به ایران و نظر مثبت آن‌ها به انقلاب اسلامی

بررسی پیشینه تاریخی روابط فرهنگی ایران و سودان نشان می‌دهد در قرن‌های گذشته، روحانیان مسلمان ایرانی با هدف ترویج دین اسلام به شرق و شمال آفریقا از جمله سودان سفر کردند. جریان صوفیگری در سودان -که جریان مذهبی بسیار قوی است- تحت تأثیر مهاجرت روحانیان ایرانی در چند صد سال گذشته به سودان پا گرفت. نتیجه این مهاجرت‌ها گسترش تصوف در سودان بود، به گونه‌ای که در برخی از مناطق سودان گورهای وجود دارد که به روحانیان ایرانی (برای مثال آرامگاه شیخ خراسانی یا خراسانی

در شهر خارطوم) متعلق بوده است.

مکاتب صوفیه نهادهای مردمی بسیار قوی در سودان‌اند که جهت‌گیری فکری و فرهنگی خاصی ندارند. اجرای مراسم اوراد و اذکار از فعالیت‌های مهم صوفیه است. رایزنان فرهنگی باید در مورد اخلاق و آداب شیوخ مطالعه، و شیوخ تأثیرپذیر را شناسایی کنند و از رأس به بدنه یا از شیوخ به سوی مردم نفوذ فرهنگی یابند. بسیاری از شیوخ صوفیه افرای آرام، خوش‌برخورد، دیندار و فروتن هستند و لجاجت ندارند؛ به‌ویژه اگر مخاطب آن‌ها ایرانی باشد، ذهنیت بسیار خوبی به ایران دارند. این ذهنیت از حضور صوفیان ایرانی در چند صد سال گذشته در سودان مایه می‌گیرد. همچنین شیوخ صوفیه تعصب عربی و ضدشیعه ندارند؛ از این‌رو، تعامل فرهنگی با آن‌ها بسیار آسان است.

با این همه، فعالیت رایزنان باید بسیار حساب‌شده باشد، به‌گونه‌ای که حساسیت شیوخ را برانگیخته نکند. تعامل رایزنان یا کارشناسان فرهنگی با شیوخ باید از سطح بسیار ابتدایی آغاز شود. افکار خیلی روشنفکرانه و پیچیده سطح تعامل را گسترش نمی‌دهد. بسیاری از شیوخ و اصحاب آن‌ها قاری و حافظ قرآن هستند؛ بنابراین می‌توان در گفت‌وگو با آن‌ها از این مباحث استفاده کرد:

۱. مفاهیم بسیار ساده قرآن مانند تفسیر موضوعی؛
۲. احکام فقهی اولیه و مبتلا به روز؛
۳. آشنایی با حدیث؛
۴. اندیشه‌های اجتماعی اسلام در مورد زنان و خانواده؛
۵. وحدت جهان اسلام از موضوعات بسیار خوب برای هموار کردن تعامل فرهنگی و مذهبی است. اینکه در اندونزی، پاکستان، ترکیه و سایر کشورهای اسلامی چه مسائل دینی، اجتماعی و سیاسی اهمیت دارد. به این ترتیب ذهن شیوخ و اصحاب آن‌ها نسبت به جهان اسلام روشن خواهد شد.

بهترین و مهم‌ترین راه برقراری روابط فرهنگی، ایجاد تعامل با شیوخ صوفیه است؛ زیرا بسیاری از روشنفکران و توده مردم علاقه‌مند به شیوخ و تابع آن‌ها هستند. کمک مالی به خلوها، بدون اسراف ولی منظم، و نیز دعوت از شیوخ برای مسافرت به ایران تأثیر مثبتی در روابط فرهنگی دارد. مشکل این است که برخی از کارشناسان ایرانی اعزامی به سودان به‌هیچ‌روی فکار شیوخ صوفی‌مذهب را نمی‌پذیرند و بر این باورند که آن‌ها افرادی جاهل هستند؛ از این رو در برقراری روابط با شیوخ ناتوان‌اند، درحالی‌که بسیاری از شیوخ صوفیه به ایران به‌ویژه امام خمینی دلبستگی دارند و او را عارف و

صوفی، و حتی از خودشان می‌دانند. یکی دیگر از آسیب‌ها در برخورد با شیوخ صوفیه، نداشتن یا فقدان برنامه منظم و حساب‌شده و نبود شناخت کافی از شیوخ است. شناسایی شیوخ بزرگ، برنامه‌ریزی و داشتن روش منطقی در تعامل با شیوخ تأثیر مثبتی بر روند فعالیت‌ها دارد.

ارتباط با دانش‌آموختگان به منظور افزایش همکاری‌های فرهنگی

یکی از فرصت‌های ایران در سودان، سرمایه‌گذاری‌هایی است که برای تحصیل دانشجویان سودانی انجام داده است. با سیاست‌گذاری و روش درست می‌توان به آسانی از این سرمایه‌گذاری‌ها برای همکاری‌های فرهنگی بهره برد.

بهره‌مندی از توانمندی‌های طلبه‌های سودانی مشغول تحصیل در مرکز جهانی علوم اسلامی

در مرکز جهانی علوم اسلامی قم حدود ۱۰ هزار طلبه از هشتاد کشور جهان از جمله سودان در حال تحصیل‌اند. (کشورهای اندکی در باب آموزش دینی طلبه‌ها چنین سرمایه‌گذاری عظیمی انجام داده‌اند). طلبه‌ها دروس علوم دینی می‌خوانند و کار اول آن‌ها تدریس زبان فارسی است. زبان فارسی کلید آشنایی دانشجویان با آموزه‌های دینی و فرهنگی ایران است. تاکنون، حدود ۲۰ هزار نفر دانش‌آموخته شده و به کشورهايشان بازگشته‌اند؛ اما وضعیت شغلی بسیاری از آنان نامعلوم است. جمهوری اسلامی ایران باید از چنین نیروهایی که جهت آموزش دینی به آن‌ها هزینه زیادی را صرف کرده است، به‌عنوان لابی قدرتمند فرهنگی استفاده کند. تشکیلات مرکز آموزش باید درباره این فرصت فرهنگی فعال‌تر شود. نخبگان شیعه سودانی، علاقه‌مندان به زبان فارسی، اسلام‌شناسان و شیعه‌شناسان گروه‌هایی‌اند که می‌توانند لابی ایران اسلامی و انقلاب اسلامی باشند و سازمان‌دهی شوند (زارع، ۱۳۸۳: ۷۱).

ارسال فیلم‌های ویدیویی و لوح‌های فشرده سینمایی و سریال‌های تلویزیونی ایرانی

رادیو و تلویزیون از مؤثرترین ابزارهای رسانه‌ای برای گسترش فرهنگ هر کشور به‌شمار می‌آید؛ چنان‌که فیلم‌های هالیوود نقش بسیار اساسی در گسترش فرهنگ غربی در جوامع در حال توسعه جهان از جمله سودان داشته است. در دهه‌های اخیر، گسترش سینمای هند نیز در رویکرد فرهنگی مردم به‌سوی هندوستان مؤثر بوده است. حال با توجه به افزایش تولید سریال‌های تلویزیونی و سینمایی ایران در سال‌های اخیر، ترجمه

و ارسال این محصولات فرهنگی به کشور سودان - که دین اسلام و آیین تصوف همسانی‌های فرهنگی زیادی را بین مردم دو کشور به وجود آورده است - می‌تواند ابزار بسیار مؤثری در گسترش فرهنگ ایرانی و اسلامی در سودان باشد. در این باره همکاری و موافقت سازمان صدا و سیما و دادن مجوز پخش برنامه‌ها از طریق ماهواره ضروری به نظر می‌رسد (همان، ۷۲).

یکی از اقدامات وهابی‌ها برای گسترش مذهب وهابی در سودان، تهیه برنامه‌ها یا مسابقات تلویزیونی بسیار جذاب برای نوجوانان دبیرستانی و جوانان دانشگاهی است. شیخ یوسف کوده، یکی از رهبران وهابی‌ها و دشمن اصلی شیعیان، با تهیه مسابقات دینی تلویزیونی و دعوت از دبیرستانی‌ها و دانشگاهی‌ها برای شرکت در آن‌ها، برای ترویج مذهب وهابیت تلاش بسیاری کرده است.

تهدیدهای فرهنگی

در کنار قوت‌ها و فرصت‌های فرهنگی و سیاسی ایران در کشور سودان، برخی عوامل محدودکننده اقدامات ایران و حتی تهدیدکننده روابط این دو کشور وجود دارد. شناسایی این زمینه‌ها و عوامل برای جلوگیری از تأثیر منفی آن‌ها در روابط ایران و سودان بسیار مهم است. برخی از عوامل و زمینه‌های تهدیدکننده خارجی عبارت است از:

حساسیت برخی کشورها نسبت به فعالیت‌های مرتبط با انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی ایران در ابعاد فرهنگی و مذهبی نوعی بازگشت به خویشتن به‌شمار می‌آید. این انقلاب سبب بیداری مسلمانان کشورهای مختلف جهان و قرائت مجدد دین اسلام و ظرفیت‌های آن برای توسعه فرهنگی و اقتصادی بود. پیام امام خمینی (ره) مبنی بر استعمارستیزی و دفاع از همه مستضعفان جهان موجی از رویکرد مسلمانان به سوی اسلام را پدید آورد. این پدیده می‌توانست نیروی جدیدی را برای مقابله با نفوذ مسیحیت و فرهنگ غربی در کشورهای مختلف جهان ایجاد کند؛ اما با اتخاذ روش نادرست موجب واکنش کشورهای دیگر شد. شاهد این مدعا فعالیت رایزنی فرهنگی ایران در زمان جعفر نمیری حاکم وقت سودان بود که هراس دیپلماسی حاکم بر سودان را از نفوذ انقلاب اسلامی ایران برانگیخت و به واکنش و داشت.

در مقابل، مخالفان حکومت اسلامی ایران نیز در سودان بر ضد ایران تبلیغات

فرهنگی و سیاسی می‌کردند، به گونه‌ای که پس از چند سال تعدادی از همان نیروهای انقلابی طرفدار ایران به مخالفان ایران تبدیل شدند. برای مثال عمار محمد آدم یکی از دانشجویان سودانی پیرو خط امام بود که به نفع ایران شعار می‌داد و با حمایت نمایندگان فرهنگی ایران مؤسسه الفجر را در سودان تأسیس کرده بود. او توزیع‌کننده کتاب‌های ایرانی چاپ مؤسسه الهدی و توزیع‌کننده کیهان عربی بود و در سال‌های ۱۳۶۹-۱۳۷۳ با کارشناسان فرهنگی ایرانی مستقر در سودان مراودات بسیار نزدیکی داشت. (او در طرفداری از ایران و مخالفت با حکومت مرکزی سه‌ماه شکنجه شده بود.) اما کم‌کم بر اثر سوء تفاهم‌های مختلف به یکی از مخالفان ایران تبدیل شد و به جناح کمونیست ضدایرانی متصل به آمریکا پیوست.

نفوذ فرهنگی آمریکا و کشورهای اروپایی در نهاد حاکمیت سودان

در سال‌های اخیر، سودان نیز مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه تحت تأثیر رسانه‌های بین‌المللی از فرهنگ وارداتی غرب اثر پذیرفته است. بی‌میلی آمریکا و کشورهای اروپایی به نفوذ فرهنگی و سیاسی ایران نیز موجب شده است این کشورها از توان تبلیغاتی گسترده خود برای کاهش نقش منطقه‌ای ایران استفاده کنند. نفوذ فرهنگی آمریکا و کشورهای اروپایی در نهاد حاکمیت سودان موجب شده است درگیری‌های دینی بین مسلمانان شمال سودان و مسیحیان جنوب این کشور و مناقشات پراکنده میان فرقه‌های مسلمان را که سبب از بین رفتن سرمایه‌های ملی نیز شده است، به فعالیت‌های مذهبی ایرانیان در سودان نسبت دهند. حتی برخی از محافل سیاسی و روشنفکری سودان نیز این‌گونه ناآرامی‌ها و درگیری‌ها را ناشی از مناسبات سیاسی و فرهنگی ایران در سودان می‌دانند. با توجه به اینکه فعالیت‌های مذهبی به‌ویژه شیعی ایران بیش از دیگر فعالیت‌های فرهنگی در سودان است، در برخی موارد هیئت حاکمه سودان بنیادگرایی اسلامی را نیز به ایران نسبت می‌دهند.

نتیجه‌گیری

فعالیت‌های فرهنگی ایران را در سودان می‌توان در چهار بخش نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها دسته‌بندی کرد. مهم‌ترین نقاط قوت فعالیت فرهنگی ایران در سودان روابط کهن تاریخی، فرهنگی، تنظیم درست خطوط کلی کشور و هماهنگی مجموعه کارشناسان در اجرای سیاست‌های فرهنگی در سودان در برخی دوره‌ها، و

سرانجام تنظیم روش‌های اجرایی مطلوب برای دستیابی به اهداف در برخی سال‌ها بوده است. فعالیت‌های فرهنگی ایران در سودان ضعف‌های فراوانی نیز دارد؛ از جمله ابهام در استراتژی، شفاف نبودن روابط فرهنگی و ایجاد شبهه برای حاکمان سودان، محدود شدن تعاملات فرهنگی ایران و سودان در سطح دولتی، ضعف تعاملات بین‌المللی در سطوح دانشگاهی و دانشجویی، ضعف ساختار موجود سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و در نتیجه ضعف تعامل نمایندگی‌ها با بخش‌های مختلف فرهنگی کشور و نداشتن ارتباط نهادینه، استقلال برخی نهادهای ایرانی فعال در سودان و عدم همسویی و ارتباط لازم با یکدیگر، هماهنگ نبودن بودجه‌های اختصاص داده شده به سودان، ضعف ادواری مکانیزم اجرایی سیاست‌های فرهنگی، تبلیغ فعالیت‌های فردی به جای توجه به سیاست‌های جمعی، نداشتن آگاهی کافی برخی کارشناسان فرهنگی از واقعیت‌های کشور سودان و نداشتن تعلق خاطر به آن، جوانی و بی‌تجربگی نمایندگان اعزامی ایران به سودان، اصرار مسلمانان ایران بر حقانیت برخی موارد جزئی بیش از توجه به اصول اسلامی، و سرانجام ضعف روابط رسانه‌ای.

علاوه بر قوت‌ها و ضعف‌های فعالیت فرهنگی، ایران از برخی فرصت‌های ارزشمند فرهنگی نیز برخوردار است که در صورت بهره‌برداری از آن‌ها روابط فرهنگی و به‌دنبال آن روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور بسیار پیشرفت خواهد کرد. برخی از فرصت‌های فرهنگی ایران در سودان عبارتند از: علاقه مردم سودان به ایران و نظر مثبت آن‌ها به انقلاب اسلامی، بهره‌برداری از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده روی دانشجویان فعال سیاسی سال‌های گذشته، بهره‌برداری از طلبه‌های سودانی که در مرکز جهانی علوم اسلامی مشغول تحصیل‌اند، ارسال فیلم‌های ویدیویی و لوح‌های فشرده سینمایی و سریال‌های تلویزیونی ایرانی. علاوه بر فرصت‌های فرهنگی ایران در سودان، برخی زمینه‌ها و عوامل تهدیدکننده نیز وجود دارند. این تهدیدهای فرهنگی، اگر شناسایی نشوند و استراتژی مهمی برای مقابله با آن‌ها در پیش گرفته نشود، بر روابط فرهنگی و سیاسی ایران و سودان تأثیر بدی خواهند داشت. تهدیدهای فرهنگی فعالیت‌های ایران در سودان عبارتند از: حساسیت برخی کشورها نسبت به فعالیت‌های مرتبط با انقلاب اسلامی، نفوذ فرهنگی آمریکا و کشورهای اروپایی در نهاد حاکمیت سودان، جلوگیری آمریکا و کشورهای اروپایی از نفوذ فرهنگی و سیاسی ایران و تلاش برای کاهش نقش منطقه‌ای ایران با استفاده از توان تبلیغاتی گسترده، سهولت تأثیرپذیری از فرهنگ وارداتی غربی به دلیل زیرساخت‌های سست فرهنگ بومی، درگیری دینی و تأثیرگذاری

در ساختارهای فرهنگی و اقتصادی، و سرانجام تحکیم قدرت مسیحیت در سودان به‌ویژه در مناطق جنوبی. بنابراین، ایران برای تنظیم درست روابط فرهنگی خود با سودان و حفظ و ارتقای جایگاه گذشته باید به فعالیت‌های بنیادی و اثرگذار توجه کند و در تدوین سیاست‌های کلان بیست‌ساله، استراتژی فرهنگی ایران را در سودان به‌صورت نهایی تنظیم کند. نمایندگان فرهنگی ایران در سودان نیز باید به جلب اعتماد دولت‌های وقت سودان همت گمارند و از هرگونه فعالیت‌های حساسیت‌برانگیز پرهیز کنند.

منابع

- اسماعیلی، محمدامین، و اسماعیل خلیلی (۱۳۸۱). *آسیب‌شناسی فرهنگی دانشگاه‌های ایران*. تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت فرهنگی و اجتماعی، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی.
- اشتریان، کیومرث (۱۳۸۴). «متغیرها و شاخص‌های ارتباطات بین‌المللی». *ماهنامه چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی*. ش ۲۰. صص ۷۰-۸۶.
- سنایی، مهدی (۱۳۸۴). «در عصر افزایش تأثیر فرهنگ بر نظام بین‌الملل به‌سر می‌بریم». *ماهنامه ارتباطات فرهنگی*. ش ۲۰. صص ۵-۲۱.
- معاونت پژوهشی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۷۸). *سیاست فرهنگی و الگوی ارائه گزارش در فعالیت‌های فرهنگی*. تهران: باز.
- فوکوداپار، ساکی (۲۰۰۰). *در جستجوی شاخص‌های فرهنگ و توسعه: روش‌ها و پیشنهادها*.
- گزارش جهانی فرهنگ ۲۰۰۰ (۱۳۸۱). *تنوع فرهنگی، تضاد و تکثرگرایی*. تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران، مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها.
- زارع (۱۳۸۳). *گزارش پنجمین*.
- عرب‌احمدی (۱۳۸۱). گزارش چهارمین گردهمایی سراسری رایزنان و نمایندگان فرهنگی خارج از کشور سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
- هاشمی، اکبر (۱۳۸۶). «حرکت فرهنگی بدون برنامه بلندمدت علمی نیست». گفت‌وگوی اختصاصی با دکتر مهدی مصطفوی، رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی. *نشریه فرهنگ و ارتباطات*. س ۲. ش ۱۰. صص ۸-۹.

*مقاله حاضر برگرفته از آخرین طرح پژوهشی خانم دکتر نصیری با همین نام می‌باشد که توسط مدیر داخلی پژوهشنامه آفریقا تدوین گردیده است. متأسفانه ایشان در شهریور ماه سال گذشته (۱۳۸۷) در یک حادثه دلخراش رانندگی، به همراه همسر و فرزند ۲ ساله‌اش به دیار باقی شتافت. این مقاله به مناسبت گرامیداشت ایشان در سالگرد وی به چاپ می‌رسد، در ذیل خلاصه‌ای از سوابق علمی و آموزشی مرحوم دکتر نصیری آمده است.

خانم دکتر معصومه نصیری در ۱۳۴۶ شهرستان بابلسر متولد شد. پس از اخذ دیپلم علوم انسانی در سال ۱۳۶۴، در رشته جغرافیا در دانشگاه تهران پذیرفته شد و مدرک کارشناسی خود را در سال ۱۳۶۸ اخذ نمود. وی تحصیلات خود را در مقطع کارشناسی‌ارشد رشته جغرافیای انسانی در همان دانشگاه ادامه داد و در سال ۱۳۷۲ موفق به اخذ مدرک کارشناسی ارشد شد. وی در سال ۱۳۷۹ از رساله دکتری خود در رشته جغرافیای شهری با عنوان "ساخت اکولوژیک شهر بابل و رابطه آن با آسیب‌های شهری" دفاع کرد و موفق به اخذ مدرک دکتری از دانشگاه تربیت مدرس شد و پس از آن به عضویت هیات علمی مرکز مطالعات آفریقا درآمد.

از جمله کتابهای تألیفی خانم دکتر نصیری می‌توان به "ساختار آموزش عالی در آفریقای جنوبی" اشاره کرد که در سال ۱۳۸۰ به همت انتشارات مرکز مطالعات آفریقا به چاپ رسید، اشاره کرد از وی هم اکنون دو کتاب با عنوانهای "شناسنامه فرهنگی کشور آفریقای جنوبی" توسط سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و "فرهنگ و قومیت در نیجریه" توسط انتشارات علمی و فرهنگی در دست چاپ است. از جمله سوابق آموزشی ایشان می‌توان به تدریس مبانی جغرافیا، جغرافیای اقتصادی، جغرافیای شهری، زبان انگلیسی تخصصی جغرافیا، جغرافیای جهانگردی ایران، جامعه‌شناسی شهری و روستائی در دانشگاههای تربیت مدرس، پیام نور، جامع علمی و کاربردی، علامه طباطبائی و الزهرا اشاره کرد.

تالیفات وی در مجلات علمی و پژوهشی عبارتند از "کجروی جنسی علل و زمینه‌های آن"، "اعتیاد و رابطه آن با مشاغل شهری"، "نقش دولت در تحولات فضائی شهر بابل"، "نابرابریهای شهری، تهدیدی برای امنیت اجتماعی شهر تهران"، "بررسی علل تشکیل مناطق فقیرنشین در شهرهای آفریقا و پیامد آن"، "تاثیرات و تاثرات متقابل فرهنگی ایران و مصر"، "سنجش شاخصهای توسعه انسانی در آفریقای جنوبی از منظر نژاد و جنسیت"، "بررسی عملکرد سازمانهای غیردولتی بومی در کاهش آسیب‌های اجتماعی شهر"، "فقر، تبعیض علل محدودیت توسعه اجتماعی زنان"، "کودکان خیابانی در آفریقای جنوبی"، "زنان شاغل در بخش اقتصاد غیررسمی". وی همچنین مقالات زیر را در مجامع علمی و همایشها ارائه کرده است: "آسیب‌شناسی اجتماعی و آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان"، "تشکل‌های مردمی و مدیریت کاهش بحرانهای شهری"، "خانواده‌های تک سرپرست در آیین فرصت‌ها و چالشها"، "بررسی جغرافیایی محرومیت آموزشی در زنان ایران"، "نابرابری‌های شهری بستر بحرانهای اجتماعی در آفریقا"، "بررسی نقش سازمانهای غیردولتی در مشارکت اجتماعی ساکنان محله‌های شهری".

Promotion Of Women's Role Watershed Management, the Regional Workshop on the Role Of Girls and Women in Watershed Conservation, Dr.Nasiri & Dr.Papoli, Shiraz,2004,

از جمله فعالیت های اجرایی وی نیز می توان به: "دبیر کمیته علمی همایش بین المللی روابط فرهنگی تمدنی ایران و آفریقا"، "دبیر نشست هم اندیشی بررسی فرصت ها و نیازهای پژوهشی و مطالعاتی در آفریقا"، "عضوگروه مطالعات فرهنگی مرکز مطالعات آفریقا"، "سرپرست معاونت پژوهشی مرکز مطالعات آفریقا" و "دبیر کمیته علمی همایش بین المللی تحولات ژئوپلیتیکی آفریقا در هزاره سوم" اشاره کرد.

یادش گرامی و روحش شاد

